

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

PORUCHY CHOVÁNÍ ŽÁKŮ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

Bakalářská práce

Studijní program: B7506 – Speciální pedagogika
Studijní obor: 7506R029 – Speciální pedagogika pro vychovatele
Autor práce: **Jiřina Vojířová**
Vedoucí práce: Mgr. Hana Krámská

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jiřina Vojířová**
Osobní číslo: **P12000849**
Studijní program: **B7506 Speciální pedagogika**
Studijní obor: **Speciální pedagogika pro vychovatele**
Název tématu: **Poruchy chování žáků na základní škole**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl bakalářské práce: Popsat problematiku poruch chování dětí na základních školách a zjistit příčiny poruch chování dětí školního věku.

Požadavky: Příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Dotazník.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

NAVRÁTIL, S., 2011. Problémové chování dětí a mládeže. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3672-3.

POKORNÁ, V., 2001. Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování. 3. rozš. a opr. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-570-9.

TRAIN, A., 2001. Nejčastější poruchy chování dětí. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-503-2.

VÁGNEROVÁ, M., 2001. Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0181-8.

VÁGNEROVÁ, M., 2005. Školní poradenská psychologie pro pedagogy. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1074-4.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Hana Krámská

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: **23. dubna 2014**

Termín odevzdání bakalářské práce: **24. dubna 2015**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PaedDr. ICLic. Michal Podzimek, Th.D, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 23. dubna 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 26.4.2015

Podpis:

Poděkování

Tímto bych chtěla moc poděkovat své vedoucí bakalářské práce **Mgr. Haně Krámské** za čas, který mi při tvorbě bakalářské práce věnovala. Dále bych ráda poděkovala panu **Mgr. Miroslavu Meierovi, Ph.D.**, za jeho odborné rady a doporučení, týkající se formátování práce. Poděkování nevyhnutelně patří také mé **rodině**, která mi po celou dobu byla oporou a snažila se mi vždy vyjít vstříc a pomáhat mi.

Jiřina Vojířová

Název bakalářské práce: Poruchy chování žáků na základní škole

Jméno a příjmení autora: Jiřina Vojířová

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2014/2015

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Hana Krámská

Anotace:

Bakalářská práce se zabývala poruchami chování dětí na základní škole. Jejím cílem bylo charakterizovat problematiku poruch chování, zjistit nejčastější příčiny poruch chování u dětí a zjistit, co nebo kdo v tomto věku děti nejvíce ovlivňuje. Práce se skládá ze dvou stěžejních částí. Jedná se o část teoretickou, která byla tvořena pomocí zpracování a prezentace odborných zdrojů a část praktickou, která byla tvořena pomocí metody dotazování a techniky dotazník. V teoretické části byl vymezen speciálně pedagogický obor etopedie a jeho historie včetně hlavních představitelů. Velká část teoretické práce byla věnována především samotným poruchám chování (znakům, klasifikací, příčinám), přičemž bylo cílem zdůraznit především problematiku šikany. V poslední kapitole byly popsány poradenské zařízení, které jsou pro danou problematiku stěžejní. V praktické části byly představeny výsledky průzkumu, jenž se věnoval poruchovému chování, jeho příčinám a projevům. Výsledky průzkumu poukázaly na to, že hlavní příčinou poruchového chování je nedostatek času na děti ze strany rodičů a nezáměr dětí o nabízené volnočasové aktivity.

Klíčová slova: děti, etopedie, poruchy chování, rodiče, šikana, volnočasové aktivity, základní škola, žáci.

Title of Bachelor Thesis: Conduct Disorders of Students Elementary School

Author: Jiřina Vojřřov

Academic year of the bachelor thesis submission: 2014/2015

Supervisor: Mgr. Hana Krmsk

Annotation:

Bachelor thesis dealt with behavior disorders of children in primary school. Its aim was to characterize the pathological behavioral problems, identify the most common causes of conduct disorder in children and find out who or what this age children are most influenced. The work consists of two main parts. This is a theoretical part, which was formed by processing and presentation of expert sources and practical part, which was formed by the method of interviewing and questionnaire. In the theoretical part of the definition of special pedagogy field ethopedia and its history, including the main leaders. A large part of the theoretical work has been devoted to the actual behavior disorders (characteristics, classification, causes), and were thus emphasizing the issue of bullying. In the last chapter described counseling facilities, which are crucial for the issue. The practical part introduces the research, which is dedicated to fault behavior, its causes and manifestations. The results of the survey pointed out that the main cause of failure behavior is the lack of time for children from parents and children about the lack of interest offered leisure activities.

Key words: children, ethopedy, behavioral disorders, parents, bullying, leisure activities, elementary school, students.

Obsah

Úvod.....	11
TEORETICKÁ ČÁST.....	13
1 Etopedie.....	13
Definice etopedie.....	13
1.1 Vývoj etopedie.....	14
1.2 Historie etopedie.....	14
2 Poruchy chování.....	16
2.1 Znaky poruch chování.....	17
2.2 Příčiny poruch chování.....	17
2.2.1 Vliv sociálního prostředí.....	18
3 Klasifikace poruch chování.....	20
3.1 Poruchy chování dle věku dítěte.....	20
3.2 Poruchy chování dle závažnosti a stupně společenského narušení.....	20
3.3 Dělení poruch chování a emocí dle WHO.....	21
3.3.1 Poruchy chování (F91).....	21
3.4 Poruchy chování vzhledem ke školnímu věku.....	22
3.4.1 Neagresivní poruchy chování.....	22
3.4.2 Agresivní poruchy chování.....	24
3.5 Specifické poruchy chování a pozornosti.....	25
3.6 Specifické poruchy učení.....	26
4 Šikana.....	27
4.1 Definice šikany.....	28
4.2 Podstata, znaky a druhy šikany.....	28
4.3 Účastníci šikany.....	30
4.4 Postup při vyšetřování případů šikany.....	32
4.5 Prevence šikany.....	33
4.6 Kyberšikana.....	34
5 Poradenské služby.....	34
5.1 Školská poradenská zařízení.....	35
5.2 Školní poradenské pracoviště.....	36

EMPIRICKÁ ČÁST.....	37
6 Cíl empirické části.....	37
7 Formulované hypotézy.....	37
8 Použité metody.....	38
9 Popis zkoumaného vzorku.....	38
10 Průběh a výsledky průzkumu a jejich interpretace.....	38
11 Vyhodnocení hypotéz.....	58
Závěr.....	61
Návrh opatření.....	63
Seznam použitých zdrojů.....	65
Seznam příloh.....	67

Seznam Grafů

Graf 1: Pohlaví respondentů.....	39
Graf 2: Vyjádření chlapců.....	40
Graf 3: Vyjádření děvčat.....	40
Graf 4: Vyjádření chlapců: výskyt agresivních žáků ve třídě.....	41
Graf 5: Vyjádření děvčat: výskyt agresivních žáků ve třídě.....	41
Graf 6: Vyjádření chlapců: výskyt "vůdců" ve třídě.....	42
Graf 7: Vyjádření děvčat: výskyt "vůdců" ve třídě.....	42
Graf 8: Vyjádření chlapců: výskyt snížených známek z chování.....	44
Graf 9: Vyjádření děvčat: výskyt snížených známek z chování.....	44
Graf 10: Vyjádření chlapců: zamyšlení se nad poruchovým chováním žáků.....	45
Graf 11: Vyjádření děvčat: zamyšlení se nad poruchovým chováním žáků.....	45
Graf 12: Záškoláctví u chlapců.....	46
Graf 13: Záškoláctví u děvčat.....	46
Graf 14: Vyjádření chlapců: zkušenost s alkoholem.....	47
Graf 15: Vyjádření děvčat: zkušenost s alkoholem.....	47
Graf 16: Vyjádření chlapců: užívání tabákových výrobků.....	48
Graf 17: Vyjádření děvčat: zkušenost s tabákovými výrobky.....	48
Graf 18: Vyjádření chlapců: šikana.....	48
Graf 19: Vyjádření děvčat: šikana.....	48
Graf 20: Vyjádření chlapců: vyhledávání rady.....	51
Graf 21: Vyjádření děvčat: vyhledávání rady.....	52
Graf 22: Vyjádření chlapců: kde hledají odpovědi na intimní, závažné otázky.....	53
Graf 23: Vyjádření děvčat: kde hledají odpovědi na intimní, závažné otázky.....	54
Graf 24: Ovlivnitelnost, chlapci.....	55
Graf 25: Ovlivnitelnost, děvčata.....	55

Seznam tabulek

Tabulka 1: Vyjádření chlapců, nejčastější využití volného času.....	56
Tabulka 2: Vyjádření děvčat, nejčastější využití volného času.....	57

Úvod

Tématem předložené bakalářské práce jsou poruchy chování žáků na základní škole. Téma bylo autorkou zvoleno s ohledem na to, že se jako vychovatelka v dětském domově denně setkávala s dětmi, u kterých se projevovaly nejrůznější poruchy chování. Jako např. drobné krádeže, záškoláctví, lhaní, požívání návykových látek, odmlouvání, neposlušnost apod.

V dnešní době je dost těžké učit děti, co je správné a normální, když všude okolo sebe (televize, internet, počítačové hry) vidí jen samé násilí, lež a nenávisť. Velký vliv na chování dětí má také životní styl a prostředí, ve kterém děti žijí, což je především rodina a školní prostředí.

Dalším problémem v této uspěchané době je určitě nedostatek času na děti a tím způsobené výchovné chyby např. v podobě obrovské benevolence, týkající se rozhodování. Už od mala jsou děti zvyklé rozhodovat se například o tom, co si vezmou na sebe, co budou jíst apod. Děti by měly vědět, že se mohou rozhodovat samy za sebe, ale ne v případě, kdy by mohl být ohrožen jejich život.

Dalším úskalím je také nedostatek finančních prostředků na jejich volný čas. Tím autorka bakalářské práce myslí volnočasové aktivity jako jsou různé zájmové kroužky, dětské tábory, tématické výlety apod. Jiným úskalím je určitě samotný nezájem dětí o zájmovou činnost. S tím se dost často můžeme setkat především v dětských domovech, kde na děti opravdu není tolik času, kolik by potřebovaly. Děti samotné pak neví, co by chtěly dělat, co by je bavilo, a raději se proto nikam do žádného kroužku nehlásí.

Cílem předložené bakalářské práce (dále jen BP) je popsat a definovat problematiku poruch chování dětí na základních školách, zjistit nejčastější příčiny poruch chování dětí školního věku a zjistit, co nebo kdo děti v uvedeném věku a v dnešní době nejvíce ovlivňuje.

BP je určena a věnována mimo jiné mladým pedagogickým pracovníkům, kteří začínají práci svých snů a setkali se s dětmi, které jim začátek jejich pracovního života rozhodně nechtěly zpříjemnit, spíše naopak (např. šikana učitelů dětmi). Je důležité, aby vychovatelé, učitelé a další pedagogičtí pracovníci před děti nastupovali s respektem, ale v žádném případě ne se strachem. Zkrátka, aby věděli, do čeho jdou a byli připraveni alespoň teoreticky.

Předmětem bádání BP jsou děti, které navštěvují druhý stupeň základní školy, přesněji jde o žáky 8. třídy.

BP vychází ze 4 hypotéz. Pro ověření daných hypotéz byla pro tuto BP zvolena metoda dotazování a technika dotazník.

BP je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se autorka zabývá především popisem a definicemi poruch chování, jejich formami a projevy, historií poruch chování a zacházení s dětmi s tímto postižením v předešlých letech.

Praktická část BP se zabývá žáky 2. stupně základní školy a jejich postoji k žákům, kteří trpí právě poruchovým chováním. Cílem praktické části je zjistit, čím nebo kým jsou děti v tomto věku nejvíce ovlivňovány, zda poruchami chování trpí spíše chlapci než dívky, zda se mezi žáky na 2. stupni základních škol objevuje častěji psychická nebo fyzická šikana, zda žáci v tomhle věku tráví svůj volný čas spíše sportováním, než využíváním moderních technologií a kdo má na děti tohoto věku největší vliv.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Etopedie

Poruchami chování se zabývá obor etopedie (z řeckého *éthos* – mrav, *paideia* – výchova). Etopedie je speciálně-pedagogická disciplína, která se zaměřuje především na zkoumání jedinců s poruchami emocí a chování. Předmětem etopedie jsou sekundární důsledky sociálního defektu jedince, jenž nazýváme funkční defektivitou. Obecně se etopedie zaměřuje na morální formování osobnosti, na výzkum etiologie poruch chování, jejich symptomy, nápravu a prevenci (Vitásková 2005, s. 5).

Základním cílem etopedie je vytvoření takových podmínek v edukačním prostředí rizikového jedince a jedince s poruchou chování, které vedou k aktivnímu přístupu k vlastnímu vzdělávání, které mu pomohou dosáhnout na vlastní vzdělávací potenciál a s tím související profesní dovednosti (Vojtová 2008, s. 20).

Mezi hlavní úkoly etopedie řadíme:

- rozpoznat první signály rizikového chování jedince,
- rozpoznat charakter nežádoucího chování,
- vybrat vhodnou intervenci,
- eliminovat, nebo odstranit nežádoucí vlivy rizikového chování jedince,
- naučit dítě být odolný vůči nežádoucím vlivům (Vojtová 2008, s. 23, 24).

1.1 Definice etopedie

Etopedií se zabývalo již mnoho autorů, a proto také existuje mnoho různých definic. Zde budou vypsány jen některé:

- *Etopedie je speciálně-pedagogická disciplína, která se zabývá edukací, reedukací a zkoumáním jedinců s rizikem poruch emocí a chování a s poruchami emocí a chování* (Pipeková 2010, s. 367).
- *Etopedie se nezabývá jen člověkem s poruchami chování, ale studuje etiologii vzniku mravních poruch a cesty vedoucí i k možné nápravě* (Slomek 2010, s. 6).
- *Název etopedie můžeme překládat jako výchovu směřující k nápravě chování a jeho zvyků* (Vojtová 2008, s. 25).

1.2 Vývoj etopedie

Etopedie je poměrně mladý obor, který byl v dřívějších letech součástí psychopedie. Samostatným vědním oborem se stal na konci 60. let minulého století. Přesněji v roce 1969.

V první polovině 20. století se otázkami „mravně vadných“ jedinců (dřívější označení jedinců s poruchami chování) zabýval obor pedopatologie. Od roku 1948 problematiku obtížně vychovatelných dětí a mládeže řešil obor defektologie a od roku 1963 speciální pedagogika. V této době patřila etopedie ještě pod obor psychopedie. To se však změnilo roku 1969, kdy se etopedie stala samostatným vědním oborem. K této skutečnosti vedly pádné důvody: rozdílnost problematiky, předmětů činnosti, objektů působení a odlišnost charakteru školských zařízení (Vojtová 2008, s. 25).

Etopedie spolupracuje s mnoha dalšími vědami, jenž jsou pro ni obrovským přínosem: vývojová psychologie, pedagogická psychologie, sociální psychologie, psychopatologie, patopsychologie, sociální patologie, právní vědy, psychiatrie, neurologie, kriminologie atd. (Slomek 2010, s. 6, 7).

Vývoj názvu etopedie

- Pedopatologie – v první polovině 20. století, disciplína, zabývající se otázkami „výchovně mravných jedinců.“
- Defektologie – disciplína, která se od roku 1948 zabývala problematikou vzdělávání obtížně vychovatelných dětí a mládeže.
- Speciální pedagogika – založena roku 1963.
- Etopedie – dříve byla součástí psychopedie, od roku 1969 byla etopedie vyčleněna jako samostatný vědní obor (Pipeková 2010, s. 370).

1.3 Historie etopedie

Už v nejranějším období existovali lidé s „odlišným“ chováním, za které byli díky dobovým pravidlům, normám a zákonům odsuzováni, trestáni či odmítáni. Hodnocení jejich činů se liší zejména vývojem postojů a názorů společnosti. Přístup k těmto lidem tedy závisí na vyspělosti společnosti, životní úrovni, politice, ekonomické stránce, mravním kodexu a morálním vývoji dané socie (Vitásková 2005, s. 13).

V péči o jedince z hlediska historie rozlišujeme několik vývojových stupňů, jenž charakterizují určitou péči:

- represivní – likvidačně-segregující – v tomto období byly osoby s odlišným typem chování odstraňovány (usmrcením či segregací). Jedinci s tělesným či smyslovým postižením byli usmrcováni ihned při narození.
- Zotročovací, vykořisťující – toto období můžeme považovat za určitý pokrok ve vývoji. Jedinci se specifickým chováním už nebyli usmrcováni, nýbrž „jen“ jakýmkoliv způsobem zneužíváni, většinou pracovní.
- Charitativní, nábožensky zaměřený – v tomto období, kdy na naše území přišli křesťané, se změnil celkový postoj k lidem s omezením, či nějakou specifickou potřebou. Z klášterů se stávaly „útulky“ pro postižené a také byly zakládány domovy a útulky pro odložené děti. Velkou zásluhu v tom tedy měli kněží.
- Rehabilitační, systematicky výchovný – tento vývojový stupeň znamenal pro jedince s postižením velký zvrat. Společnost přestala tolerovat středověké postupy a svou pozornost upnula na pozitivní vzory a morální způsob výchovy. Začínají se objevovat první snahy o výchovu v institucích, které s cílem edukace nebo reedukace záměrně oddělovaly mládež od dospělých jedinců.

Z hlediska etopedie je žádoucí zmínit důležité osobnosti tohoto období, jimiž byly: **Desiderius Erasmus Rotterdamský**, který ve své knize „*Chvála bláznovství*“ kritizoval negativní tendence tohoto období. **Michel de Montaigne**, jenž velmi tvrdě vystupoval proti tehdejšímu způsobu zacházení se žáky a školu považoval za „žaláře pro uvězněnou mládež.“ Dalšími reformátory své doby byli **Jan Ámos Komenský** a **John Locke**, kteří patří k zastáncům pěstování sebekázně a mravnosti a kteří byli přesvědčeni o tom, že je zapotřebí neustálá aktivita dětí ve školách, neustálé vedení dětí a že je důležitá raná výchova od nejtělejšího věku. John Locke se zaměřoval na výchovu v rodině a Jan Ámos Komenský se snažil o reformu školství, neboť byl přesvědčen o nedocenění sociální funkce výchovy ve školách. **Jean Jacques Rousseau** byl člověk, který vystupoval proti fyzickému trestání dětí a který kladl důraz na princip přirozených následků v morální výchově.

- Socializační, pracovní rehabilitační – období, pro které je charakteristický vývoj právních norem a odborná snaha o převýchovu. Byly zřizovány tzv. vychovatelný a polepšovny – alternativy dnešních dětských domovů. U nás byla roku 1883 zřízena první polepšovna v Praze – Libni. Důležitými osobnostmi tohoto období byli mimo jiných: **Johann Heinrich Pestalozzi**, významný vychovatel a pedagog, jenž byl

zakladatelem ústavu v Yverdonu, kde se snažil o převýchovu na podkladě modelů rodinného života. **Giovanni di Bosco**, jenž je známý jako apoštol opuštěných dětí a mládeže. V českých zemích **František Čáda**, kterého upoutala hlavně mládež, jenž se ve svém volném čase zajímala o četbu. Čáda si myslel, že v knihách najdou mladiství návody k nevhodným činnostem, toulkám a dívky k předčasným milostným vztahům. **Antonín Haveroch**, autor článků o dětské neposednosti, lhavosti a zločinnosti, byl autorem spisu „*Duševní odchylky u mládeže školní.*“ **Josef Zeman** byl jedním z prvních speciálních pedagogů, jenž se významně podílel na vytváření této disciplíny. Byl autorem práce „*Péče o mládež mravně vadnou a mravně ohroženou*“ a spoluzakladatelem časopisu „*Úchylná mládež.*“

- Preventivní, předcházející – období obrovského zlomu, kdy se začínají budovat obrovské komplexy institucí, jež se zabývají problematickým chováním dětí a mládeže. Ústavní péče se v této době pyšnila největším rozkvětem. Počáteční záměr ústavních zařízení se později stal pro děti spíše hrozbou než ochranou. Začaly se objevovat „nové,“ doposud neřešené problémy – zanedbávané, frustrované, týrané a zneužívané děti. Problémovými dětmi se začali zabývat také psychologové a psychiatři: Z. Matějček, J. Dunovský, Z. Dytrych. Dalším velmi závažným problémem dětí a mládeže se v této době stávají drogy, drogové závislosti a patologické hráčství.
- Integrační, resocializační – období, ve kterém každý vychovatel, pedagog či sociální pracovník musí mít o dané problematice odborné znalosti. Cílem a náplní práce každého pedagoga je prevence a předcházení poruchám chování. Cílem tohoto období je také přijetí faktu, že každý člověk je jiný, a proto je žádoucí přijmout všechny poruchy, vady a defekty jako specifikum originality každého jedince (Vitásková 2005, s. 15-23).

2 Poruchy chování

Pod pojmem porucha chování u dětí se skrývá několik výchovně nežádoucích projevů, které bývají často důsledkem narušení jejich sociální přizpůsobivosti. Většinou tyto poruchy nemají jednotnou příčinu a mnoho z nich vzniká na základě nevhodného výchovného působení na dítě. Při snaze diagnostikovat poruchu chování je v každém případě nezbytně

nutné vždy postupovat individuálně a přihlídnout ke všem vlivům, které se na vývoji dítěte podílely. (Vlivy v prenatálním, perinatálním a postnatálním období) (Martínek 2009, s. 85).

Vágnerová (2005, s. 143) poruchy chování charakterizuje jako odchylku v oblasti socializace, kdy je jedinec neschopný či neochotný respektovat normy chování a práva druhých na úrovni, jež odpovídá jeho věku, nebo na úrovni jeho rozumových schopností.

Vitásková (2005, s. 24) uvádí, že: *porucha chování je z hlediska speciálně pedagogického každá negativní odchylka od normy, která má obraz trvalého a vědomého jednání označeného jako nežádoucí projevy v chování, které mohou vyústit až do stádia delikvence a kriminality*. Dále uvádí, že pro poruchy chování je charakteristický opakující se a trvalý obraz nepřizpůsobivého, agresivního a vzdorovitého chování, proto nemůžeme ojedinělé činy dětí hned přisuzovat k poruše chování (Vitásková 2005, s. 24).

2.1 Znaky poruch chování

Poruchy chování je možné diagnostikovat většinou až ve středním školním věku, proto je velmi důležité neignorovat výkyvy chování dětí a stále je sledovat. Poruchové chování dětí a dospívajících má podle mezinárodních klasifikačních systémů tyto znaky (Vágnerová 2005, s. 144):

- **Chování jedince nerespektuje sociální normy, jenž jsou platné v dané společnosti.** Mezi příznaky poruchového chování, které se objevuje před třináctým rokem, zahrnujeme agresí k lidem a zvířatům, destrukci majetku, nepoctivost a krádeže, útěky a záškoláctví. (Výjimku tvoří takoví jedinci, kteří nejsou schopni pochopit význam hodnot a norem. Např. osoby s mentální retardací či jedinci z jiného sociokulturního prostředí, v němž platí odlišná pravidla).
- **Jedinec není schopen navázat a udržet přijatelné sociální vztahy.**
- **Nedostatek schopnosti přiměřené sociální orientace** je příčinou toho, že nepřiměřené chování přetrvává delší dobu (minimálně 6 měsíců). Těmto jedincům chybí adekvátní sebehodnocení, nejsou dostatečně sebekritičtí, nepocitují vinu za své chování a své jednání nepovažují za špatné.

2.2 Příčiny poruch chování

Tímto tématem se zabývalo již mnoho autorů a všichni se shodli, že příčiny vzniku poruchového chování jsou multifaktoriálně podmíněné. Tzn. že existuje mnoho činitelů, jenž se podílely na vzniku poruchového chování.

Genetické dispozice a s nimi i úroveň temperamentu a vlastnosti osobnosti jedince mohou být jedním z rizikových faktorů. Dráždivost, impulzivita, snížený sklon k úzkostnému prožívání, menší citlivost ke zpětným vazbám, nezávislost na kladném sociálním hodnocení a lhostejnost k odezvě. Všechny tyto symptomy můžeme označit jako rizikové faktory, které se objevují již od raného věku a jsou velmi málo výchovně ovlivnitelné. Nejvíce riziková je však kombinace těchto 3 faktorů: snížená úzkostnost, zvýšená impulzivita a rezistence, tedy odolnost vůči výchovným opatřením.

Složitější situace nastává tehdy, pokud hrozí riziko vzniku **dědičně podmíněné poruchy osobnosti**. V tomto případě můžeme u jedince s takovýmto typem poruchového chování sledovat např. odmítavý postoj k běžným sociálním normám a preferenci vlastních pravidel chování, zaměřených většinou na uspokojování svých potřeb. Společenské vztahy těchto osob bývají krátkodobé, povrchní a často konfliktní. Často se stává, že touto poruchou trpí i jeden z rodičů a jeho chování je taktéž problematické. Musíme tedy počítat s tím, že bude své dítě vychovávat nevhodným způsobem a stane se pro něj nežádoucím modelem chování.

Biologické znevýhodnění vzniká většinou v důsledku poškození centrální nervové soustavy (dále jen CNS), které se projevuje emoční labilitou, impulzivitou a nízkou schopností sebeovládání. A snížená schopnost sebeovládání je právě jedním z příznaků poruchy či onemocnění (Vágnerová 2005, s. 145–147).

2.2.1 Vliv sociálního prostředí

Vliv sociálních faktorů na rozvoj a vznik poruch chování je velmi významný. Život v nevhodném či nepodnětném prostředí může zapříčinit rozvoj nežádoucích způsobů reagování či rozvoj nepříznivých osobnostních charakteristik. Sociálním prostředím, které může nejvíce ovlivnit vývoj dítěte, jsou: prostředí, ve kterém dítě vyrůstá – rodina, vrstevnická skupina, školní prostředí. Ve starším školním věku má dle mínění autorky práce na dítě největší vliv vrstevnická skupina či kamarádi.

Rodina

Rodina je pro dítě nejdůležitějším sociálním prostředím, protože mu poskytuje základní sociální zkušenosti. Rodina ovlivňuje rozvoj dětské osobnosti i jeho další socializační vývoj. Dítě si proto pomocí nápodoby či identifikace s rodiči může osvojit poruchové chování. Velmi důležitou roli hrají osobnostní charakteristiky rodičů, jejich chování, (jež se pro dítě stává tzv. modelem), četnost a způsob interakce rodičů s dítětem a především kvalita citového připoutání rodičů a dětí (Vágnerová 2005, s. 148).

Train (2001, s. 48, 49) uvádí, že zásadní vliv na dítě má mimo jiné také velikost rodiny či způsob výchovy. Existuje několik typů výchovných stylů rodičů:

- rodiče, kteří uplatňují příliš striktně své výchovné zásady – dítě díky tomuto způsobu výchovy může být uzavřené, nešťastné a může mít nižší sebevědomí.
- Rodiče, kteří jsou až příliš shovívaví a povolní – dítě si dělá, co chce, a nedokáže si vytvořit mechanismus ovládnání svých pohnutek – může později podlehnout agresivnímu jednání, pokud nemá to, co chce.
- Rodiče, kteří se o své dítě nezajímají – jejich dítě může být agresivní, může trpět nedostatkem sebekontroly a sebevědomí.

Dobrý domov je jednou z podmínek šťastného dětství. A šťastné dětství je jednou z podmínek pro dobré, zdravé utváření lidské osobnosti (Matějček 1986, s. 175).

Vrstevnícká skupina je jednou ze sociálních skupin, které mohou na dítě působit negativně. Především, pokud se jedná o partu, jež má specificky nastavené své normy a hodnoty a asociální chování je pro ni běžné, v některých případech i povinné. Je důležité si uvědomit, že vliv vrstevnícké skupiny na dítě nebude tak velký, pokud má dítě v rodině přijatelné zázemí (Vágnerová 2005, s. 148).

Školní prostředí

Školní třída je další sociální skupinou, která může na dítě působit negativně. Zásadní vliv na chování žáků ve škole má mimo jiné velikost třídy či vztah žáků s učiteli. Dítě se může chovat agresivně právě proto, že je v příliš početné třídě žáků a nedostává se mu tolik pochopení a pomoci, kolik by potřebovalo. Dále může být problémem již zmiňovaný vztah s učiteli. Stejně jako mají rodiče své výchovné styly, tak i učitelé mají své vyučovací styly. Někteří učitelé jsou dominantní a příliš autoritativní, což v dítěti může vzbuzovat strach a úzkost, který si pak žáci mohou vybit na ostatních spolužácích.

Jak uvádí Vágnerová (2002, s. 255), role spolužáka je velmi významnou rolí školního věku, jejíž zvládnutí se přisuzuje k celkové školní zdatnosti. Způsob, kterým dítě tuto roli vykonává vykazuje o dosažené úrovni jeho sociálních kompetencí, které úzce souvisí s poruchami chování.

Pokud má dítě ve škole nějaký problém, automaticky změní své chování. Je tedy důležité děti neustále pozorovat a snažit se jejich problémy rozpoznat a řešit co nejdříve. Nejobávanejším problémem, který může ve školním prostředí nastat, je šikana (Train 2001, s. 51–53).

3 Klasifikace poruch chování

Klasifikace poruch chování je díky velké informovanosti této problematiky velmi rozmanitá. Poruchy chování můžeme rozlišovat dle jejich závažnosti, míry kontinuity a vázanosti na situaci či charakteru problémového chování. Každý autor poruchy chování rozlišuje a dělí dle různých faktorů a kritérií, proto zde budou uvedeny jen ty nejzákladnější (Vágnerová 2005, s. 160).

3.1 Poruchy chování dle věku dítěte

Při řešení a hodnocení jednotlivých projevů problémového chování je důležité brát v úvahu vývojové hledisko.

Porucha typu opozičního vzdoru – tato porucha se vyskytuje u dětí od 2 do 8–9 let a projevuje se narušeným vztahem k autoritě a neschopností chovat se dle běžných norem a způsobem odpovídajícím úrovni věku dítěte. Děti s touto poruchou se jeví jako neposlušné, vzdorovité a obtížně ovladatelné. Bývají často emočně dráždivé, labilní a mívají sníženou frustrační toleranci. Tato porucha se často rozvíjí na bázi ADHD (porucha hyperaktivity spojená s poruchou pozornosti) a bývá častější u chlapců než u dívek.

Nesocializovaná porucha chování – porucha, objevující se u dětí ve školním věku. Projevuje se dlouhodobými problémy asociálního charakteru. Mezi její charakteristické znaky patří generalizovaná agresivita, hrubost a krutost, neposlušnost, násilné a nepřiměřené porušování pravidel. Tato porucha se většinou v období adolescence rozvine do disociální poruchy osobnosti (Vágnerová 2005, s. 156–158).

3.2 Poruchy chování dle závažnosti a stupně společenského narušení

Disociální chování – disociální chování hodnotíme jako nespolečenské, nepřiměřené chování, které ještě může být zvladatelné přiměřenými pedagogickými postupy. Toto chování se objevuje v určitých vývojových obdobích (nástup do školy, puberta...), nebo může být průvodním jevem jiného primárního postižení.

Asociální chování – chování projevující se výraznějšími problémy. Je v rozporu se společenskými normami a se sociálním očekáváním. Projevuje se opakovaným a dlouhodobým narušováním společenských a morálních norem, ale bez překračování

právních předpisů. Mezi projevy tohoto typu chování řadíme útěky, toulky, záškoláctví, demonstrativní poškozování či závislostní chování.

Antisociální chování – takové chování, kterým dítě vystupuje proti společenským zákonům a normám. V důsledku tohoto chování dítě poškozují nejen okolí, ale i samo sebe. Mezi projevy antisociálního chování patří veškerá trestná činnost (krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití či vraždy), násilí, agresivita, terorismus, organizovaný zločin a všechny činnosti, které se hodnotí jako trestná činnost (Pipeková 2010, s. 375).

3.3 Dělení poruch chování a emocí dle WHO

Poruchy chování WHO charakterizuje jako opakované a přetrvávající agresivní, asociální nebo vzdorovité chování. Chování, které považujeme za poruchové či problémové, by mělo:

- výrazně překračovat sociální chování odpovídající danému věku dítěte,
- být daleko závažnější než klasické dětské zlobení nebo rebelství dospívajících,
- trvat více jak 6 měsíců (Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR 2014, s. 251).

3.3.1 Poruchy chování (F91)

Porucha chování ve vztahu k rodině (F91.0) – je disociální či agresivní chování, které se odehrává ve vztazích se členy nukleární rodiny nebo s dalšími členy domácnosti. K diagnostikování této poruchy je vyžadováno splnění všech kritérií, které jsou stanoveny pro poruchy chování (F91).

Nesocializovaná porucha chování (F91.1) – pro tuto poruchu je charakteristická kombinace trvalého disociálního nebo agresivního chování s výrazným pervazivně narušeným vztahem jedince k ostatním dětem.

Socializovaná porucha chování (F91.2) – porucha chování projevující se disociálním či agresivním chováním trvalého rázu. Vyskytuje se u jedinců, kteří jsou celkem dobře integrováni do skupiny stejně starých osob. Skupinová delikvence, záškoláctví, krádeže s partou.

Opoziční vzdorovité chování (F91.3) – porucha chování, která se většinou projevuje u mladších dětí a která je charakterizována jako výrazně vzdorovité, neposlušné a rozkladné chování. Projevy tohoto chování však nedosahují delikventních nebo disociálních činů. Pro diagnózu tohoto typu poruchového chování je třeba, aby byla splněna všechna kritéria pro poruchy chování jako takové (Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR 2014, s. 251, 252).

3.4 Poruchy chování vzhledem ke školnímu věku

Jak je již psáno výše, poruchy chování lze rozlišovat dle jejich závažnosti, míry kontinuity, vázanosti na situaci či dle charakteru poruchového chování. Dále dle toho, zda se projevují všude, nebo jen v závislosti na určitém prostředí. V závislosti na charakteru poruchového chování rozlišujeme neagresivní a agresivní poruchy chování (Vágnerová 2005, s. 160, 161).

3.4.1 Neagresivní poruchy chování

Lhaní – lhaní můžeme charakterizovat jako jeden ze způsobů úniku z osobně nepříjemné situace, kterou dítě momentálně nedokáže vyřešit jinak.

- Prává lež – pro tento typ lži je charakteristický úmysl a vědomí nepravdivosti. Dítě si je dobře vědomo toho, že nemluví pravdu. Jedná se o obranný mechanismus, který má jasný cíl – dítě se potřebuje vyhnout potížím nebo potřebuje získat nějakou výhodu, většinou nezaslouženou.
- Báječná lhavost – zde dítě lže za cílem uspokojení potřeb, které momentálně nelze jiným způsobem saturovat. V tomto případě se o poruchu nejedná.
- Patologická lhavost – jeden ze symptomů disociální poruchy osobnosti. Pro tyto jedince je řešení problémů lhaním a podváděním typické.

Ve školním věku jsou již děti schopné odlišit, co je pravda, a jsou si vědomy i toho, že lhát se nemá. Pokud dítě lže i za těchto okolností, jedná tak s cílem něčeho dosáhnout, nebo si vymýšlí proto, aby bylo atraktivní. Při hodnocení dětských lží hraje důležitou roli frekvence, tzn. jak často dítě lže, komu lže, za jakých okolností lže apod. Dalším důležitým kritériem je účel, který dítě vedl ke lži. Pro děti středního a staršího školního věku je lhaní nezbytnou obranou v situaci ohrožení a z hlediska vrstevnických norem se dá tolerovat, ale jen do doby, kdy nejde o lhaní s cílem poškodit druhou osobu. V tomto případě tyto lži bývají často spojeny s dalšími negativními projevy a s osobnostními vlastnostmi, jako je necitlivost, egoismus a bezohlednost (Vágnerová 2005, s. 161).

Podvádění – takové chování, které nerespektuje normy školy a autoritu učitele. Podvádění učitelů bývá vrstevnickou skupinou tolerováno a dokonce i podporováno, protože ho žáci chápou jako obranu slabších proti mocnějšímu. Podvádění může být zapříčiněno různě. Učitel by měl dané příčiny správně rozlišit a s ohledem na motiv zvolit vhodný trest, vhodný způsob práce s aktérem a celou skupinou.

- Podvádění jako nevhodná a sociálně nepřijatelná obranná reakce v zátěžové situaci, jež dítě momentálně nedokáže vyřešit lépe.
- Podvod může být také zkratovou reakcí dítěte.
- Podvádění jako zafixovaný způsob jednání, který dítě považuje za vhodný a užívá jej tak často, jak potřebuje. Tento typ podvodu můžeme považovat za poruchu chování, protože dítě podvádí vědomě a nemá přitom pocit viny či hanby (Vágnerová 2005, s. 162).

Záškoláctví, útěky a toulání – všechny tyto poruchy mají jeden obecný společný znak – tendence někam utíkat. Útěk lze charakterizovat jako jednu z variant obranného, únikového jednání. Dítě své problémy řeší útekem z daného prostředí, které je pro něj nepříjemné, či se v něm dokonce cítí ohrožené (útěky z domova, ze školy, z ústavních zařízení apod.) Dítě utíká, protože není schopné vyřešit a zvládnout určitou situaci jiným vhodnějším způsobem. Na základě projevů útekového jednání rozlišujeme několik variant útěků:

- záškoláctví – útěky ze školy bývají většinou spojovány s negativním postojem ke škole, ale mohou být také reakcí na prospěchové selhání nebo na šikanu. Při hodnocení záškoláctví je nutné zjistit příčinu, která dítě k útěku vedla a postoj dítěte ke škole. Důležitým faktorem při hodnocení záškoláctví je četnost útekového jednání, míra plánovitosti a způsob provedení. Časté a plánované záškoláctví bývá signálem odlišnosti socializačního vývoje.
- Útěky z domova – rozlišujeme s ohledem na jejich motivaci a průběh.
 - Reaktivní útěky – charakterizujeme je jako zkratovou reakci na neovládnutou situaci doma či ve škole. Smyslem tohoto typu útěku může být např. únik před trestem, jenž jedinec prožívá jako nesnesitelný, nebo útěk před osobou, které se jedinec bojí apod. Útěk může být znakem zoufalství nebo varováním. Reaktivní útěky mohou být ojedinělé a po vyřešení dané situace se už neopakují.
 - Chronické útěky – jsou plánované, opakované a připravované. Obvykle vyplývají z dlouhodobých problémů. V tomto případě se dítě domů nechce vrátit a má jasný cíl (např. osoba, za kterou dítě utíká). Chronické útěky jsou charakteristické především pro děti pocházející z nefunkčních a narušených rodin, ve kterých děti mohou být týrány a zneužívány. Odlišné jsou útěky

z ústavních zařízeních. Zde jde především o reakci na omezení svobody či odtržení od prostředí, které je pro dítě zázemím.

- Toulání – pro toulání je charakteristické dlouhodobé opuštění domova, které obvykle navazuje na útky. Je znakem nedostatečné citové vazby k lidem a k zázemí, které je tak dysfunkční, že na něm dítěti nezáleží. Pravděpodobnost toulání se zvyšuje s věkem, protože mladší děti by se o sebe neuměly postarat. Toulání je obvykle spojeno s dalším poruchovým jednáním, jenž se stává prostředkem k zajištění živobytí. (krádeže, prostituce...). Je velmi pravděpodobné, že děti začnou užívat drogy či alkohol. U dospívajících hrozí riziko, že se pro ně toulavý způsob života stane návykem a postupem času skončí jako bezdomovci (Vágnerová 2005, s. 162–164).

3.4.2 Agresivní poruchy chování

Agresivní chování je takové chování, při kterém dochází k násilnému omezování základních práv jiných osob. Dále agresivní chování můžeme charakterizovat jako nepřiměřený prostředek uspokojení nějaké potřeby nebo jako nevhodný způsob dosahování obecně nepřijatelného cíle. V některých případech se může stát, že se pro jedince samotné násilí stává potřebou (uspokojení při týrání spolužáka...).

Jedinci s agresivním chováním se ve většině případů za své bezohledné jednání necítí být viní. Neprojevují empatie a sympatie k jiným osobám, bývají bezcitní, bezohlední a otrlí. Agresivní jednání považují za vhodné a účelné. Agrese bývá zaměřena proti lidem, zvířatům či věcem (Vágnerová 2005, s. 164–167).

Faktory posilující agresivní chování:

- **vrozené dispozice** k asertivnímu sebeprosazování či k agresivnímu jednání,
- větší sklon k agresivnímu jednání se objevuje u **chlapců** – biologicky podmíněná tendence,
- rozvoj agresivního jednání díky **učení** (v rodině – učení podmiňováním, nápodoba),
- sklon k agresivnímu jednání může ovlivnit **aktuální psychický stav** jedince (frustrace, stres nebo strádání).

Agresivní chování můžeme posuzovat a hodnotit dle různých hledisek. V úvahu by měla být brána četnost agresivního jednání a míra újmy, kterou způsobuje. Důležitým hlediskem je také zaměření násilného jednání a vymezení motivace k agresii.

Krádeže – krádeže nemusí být vždy doprovázeny agresí, ale i přesto je chápeme jako násilné porušení normy respektu k vlastnictví jiné osoby. Pro krádeže je charakteristická záměrnost daného jednání. Pokud je krádež spojena s násilím, jedná se o loupež či přepadení. O krádeži můžeme mluvit jen v takovém případě, když je jedinec schopen chápat pojem vlastnictví a akceptovat normu chování, která vymezuje odlišný vztah k vlastním a cizím věcem. Krádeže rozlišujeme podle jejich motivace a cíle:

- dítě krade pro sebe: zde je cílem krádeže potřeba získat něco, čeho nelze dosáhnout jiným, přijatelnějším způsobem. Dítě může krást proto, že ho nikdo nenaučil jinému způsobu uspokojení potřeb. Dále může jít o krádež v nouzové situaci, kdy si dítě snaží tímto způsobem obstarat základní potřeby jako je jídlo, pití ad.
- Dítě krade pro druhé: u tohoto typu krádeží jde o uspokojení potřeby být akceptován a motivací krádeže je tedy dosáhnout vyšší prestiže mezi vrstevníky a získat si tímto způsobem kamarády. Nebo se může jednat o krádež z donucení. Např. v případě šikany. (Dítě krade proto, že by jinak bylo potrestáno, a toho se bojí.)
- Dítě krade proto, aby demonstrovalo své kompetence: zde jde opět o dosažení určité sociální prestiže. Dítě krade proto, aby se vyrovnalo ostatním.
- Dítě krade s partou nebo pro partu: v tomto případě jsou krádeže stanoveny normou party, která je hodnotí jako žádoucí nebo jako povinnost. Odmítnutí krádeže je v partě považováno za přestupek a je potrestáno. Jedinec tedy krade proto, že si chce udržet své místo ve skupině (Vágnerová 2005, s. 167, 168).

Vandalismus – je termín, označující ničení či poškozování věcí. Jedná se o neúčelné a nesmyslné chování, protože nepřináší žádný užitek ani samotnému aktérovi. Vandalismus je další variantou bezohledného násilného chování, jež může mít různý motiv a může být různě zaměřeno. Ničení věcí může být projevem nechuti vůči majitelovi určité věci, projevem pomsty nebo potřeby zasáhnout daného člověka, poškodit ho, zastrašit nebo ponížit (Vágnerová 2005, s. 169).

3.5 Specifické poruchy chování a pozornosti

V této kapitole bychom rádi alespoň okrajově zmínili další typ poruchového chování, který je v dnešní době velmi častým jevem, projevujícím se především po nástupu dětí buď do předškolního zařízení nebo do první třídy základní školy. Jedná se o specifické poruchy chování a pozornosti, nebo-li ADHD.

Pro diagnózu ADHD jsou vymezena 3 diagnostická kritéria, jimiž se dítě musí projevovat minimálně po dobu 6 měsíců: nepozornost, hyperaktivita, impulzivita (Procházka, aj. 2014, s. 145, 146).

ADHD v angličtině Attention Deficit Hyperactivity Disorder znamená porucha hyperaktivity spojená s poruchou pozornosti. Dříve se pro tento druh obtíží užíval termín lehká mozková dysfunkce, nebo specifické vývojové poruchy chování.

U ADHD rozlišujeme dva základní typy projevů:

- hyperkinetické projevy,
- hypokinetické projevy.

Hyperaktivní děti nejsou schopné vydržet chvíli na místě, odmítají pracovat, chovají se k ostatním agresivně a často svoji práci ničí. Hypoaktivní děti trpí tím, že samy nezvládají zadané úkoly a ostatní děti se jim kvůli tomu posmívají. Díky tomu jsou tyto děti potom uzavřené, mají často snížené sebevědomí a vytváří si svůj vlastní svět.

Ač se tyto dva typy od sebe značně liší, mají společnou neschopnost soustředit se a setrvat u dané činnosti. To dětem komplikuje vztah s okolím. Díky své jen malé pozornosti se nedokáží zapojit do výuky, a proto se jejich chování více zhoršuje (Train 1997, s 26, 27).

ADHD může být prvotní příčinou poruchového chování, proto je nesmírně důležité neustále děti sledovat a věnovat se případným změnám v jejich chování. Vždy je totiž žádoucí včasná diagnóza a následná terapie.

3.6 Specifické poruchy učení

Další kapitolou, kterou zmíníme jen okrajově jsou Specifické poruchy učení, jenž také úzce souvisí s poruchami chování.

Specifické poruchy učení jsou poruchy, které se projevují různými obtížemi při vzdělávacím procesu. Podřazenými termíny specifických poruch učení jsou: dyslexie, dysgrafie, dysortografie, dyskalkulie a dysmúzie (Pokorná 2001, s. 61).

- Dyslexie – specifická porucha projevující se obtížemi při osvojování čtení.
- Dysgrafie – specifická porucha projevující se obtížemi při osvojování psaní.
- Dysortografie – specifická porucha projevující se obtížemi při osvojování pravopisu.
- Dyskalkulie – specifická porucha projevující se obtížemi při osvojování matematických schopností.

- Dysmuzie – specifická porucha projevující se obtížemi při osvojování hudebních dovedností.
- Dyspinxie – specifická porucha, pro kterou je charakteristická nízká úroveň kresby.
- Dyspraxie – porucha projevující se obtížemi při osvojování motorických dovedností (Michalová 2001, s. 16–24).

Pokorná (2001, s. 148) uvádí, že poruchové chování může být sekundárním symptomem specifických poruch učení. Děti se specifickými poruchami učení prožívají díky tlaku, jenž na dítě jeho okolí vyvíjí různé pocity zklamání za sobě samých i z okolí a pociťují určitou bezmoc. U těchto dětí byly zaznamenány různé typy reakcí:

- **obrné a vyhýbavé mechanismy** – dítě odmítá jakoukoliv spolupráci, ztrácí nebo samo schovává sešity, je schopné falšovat podpisy. Toto chování můžeme nazvat jako generalizovanou opozici vůči, co se dotýká školy.
- **Kompenzační mechanismy** – dítě se snaží určitým způsobem nahradit své výkony, kterými se nedokáže prosadit. Proto začne např. o hodinách zlobit, šaškovat nebo se před spolužáky začne vytahovat.
- **Agresivita a projevy nepřátelství** – neúspěch, který dítě prožívá dává najevo agresí.
- **Úzkostné stažení se do sebe** – dítě se díky svému neúspěchu uzavírá do sebe, je plačtivé, apatické a ustrašené.

Každé dítě však reaguje jinak. Záleží na jeho osobnosti a vitalitě. Vitálnější děti si pravděpodobně zvolí kompenzační mechanismy či agresivitu. Děti s menší mírou vitality se stáhnou do sebe a využijí obranných mechanismů (Pokorná 2001, s.149, 151).

4 Šikana

Problematikou šikany se bude věnovat jedna celá kapitola, protože šikana je u dětí jedním z nejčastějších a nejzávažnějších projevů agresivních poruch chování, který v případě ignorace ze strany okolí (učitelů, rodičů, žáků atd.) může skončit katastrofálně.

Pojem šikana pochází z francouzského slova „chicane“, což v překladu znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování nebo pronásledování. Norský profesor Dan Olweus, který je mezinárodně uznávaným „otcem“ psychologického výzkumu šikany, zvolil pro své práce o šikaně termín „bullying“, který se z angličtiny překládá jako zastrašování či týrání. Šikanující jedinec je tedy v angličtině označován jako „bully“ (Říčan, aj. 2010, s. 135–137).

Šikana je rozvíjející se jev, který se objevil již se založením povinné školní docházky a prvních škol, kdy docházelo k tzv. „křtícím“ praktikám. Tento pojem znamená, že docházelo k přijímání nových členů do kruhu členů starších. Nově příchozí děti před zařazením a přijutím do kolektivu musely projít několika nelehkými zkouškami. Šlo o psychické i fyzické napadání, různé posměšky, ponižování před ostatními atd.

Např. ve Francii je známý rituál zasvěcování nováčků zvaný „bizutage.“ Jedná se o jev, blízký šikaně, kdy se oběťmi stávají studenti, kteří se chystají nastoupit do prvního ročníku vysoké školy. I přesto, že byl tento rituál oficiálně zakázán zákonem a je většinou odsuzován, objevují se jedinci, kteří „bizutage“ považují za věc tradice či zdroj zábavy.

Rozdíl mezi dřívější a dnešní šikanou je však velmi podstatný. V dnešní době můžeme pozorovat např. velmi výrazný nárůst případů šikany, razantně se snižuje věková hranice agresorů, zvyšuje se brutalita, agrese a rafinovanost. Dalším hlavním rozdílem je také narůstající počet šikany učitelů žáky. Často se stává, že jsou děti schopné učitelům jejich povolání znechutit takovým způsobem, že opouštějí školy (Bendl 2003, s. 15, 16).

4.1 Definice šikany

Jako hlavní a nejvýstižnější definicí šikany byla autorkou zvolena definice ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, která naprosto přesně vystihuje, oč se jedná, a také přesně definuje projevy a celkovou podobu tohoto nepříznivého jevu.

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrasovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydirání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy 2004).

4.2 Podstata, znaky a druhy šikany

O tom, že šikana je závažný prohřešek, není pochyb, neboť její podstatou je agresivní jednání s cílem pobavení se, radosti z uspokojení potřeby někomu ublížovat, někoho

ponižovat apod. Šikana se projevuje verbálními útoky, fyzickým násilím či vyhrožováním. Podstatnými znaky šikany jsou:

- nepoměr sil mezi agresorem a obětí – zde se jedná o nejčastější variantu, kdy oběť je většinou jedinec menšího vzrůstu a slabší fyzické konstituce, tudíž nad ním má agresor převahu,
- cílem jednání je agrese, která souvisí s prvním uvedeným znakem šikany. Tzn. že agresor si k šikanování záměrně vybírá slabší jedince, nad kterými má převahu. Jiné druhy agresivního jednání vedou agresora pouze k dosažení cíle,
- opakovaná agrese je dalším podstatným znakem šikany, ve společnosti se však můžeme setkat i s jednorázovými akty, které je možno označit jako šikanování,
- úmyslnost takového jednání (Bendl 2003, s. 25).

Šikana má spoustu variant a typů, může být např. **individuální**, kdy je agresorem jedna osoba, nebo **skupinová**, která může v určitých případech přerůst do forem trestné činnosti či může získat rysy organizovaného zločinu. Další typy šikany se rozlišují podle „viditelnosti“ šikany. Jedná se tedy o šikanu **skrytou** a **zjevnou**. Skrytá šikana se projevuje sociální izolací oběti a jejím vyřazením ze skupiny vrstevníků. Zjevná šikana se projevuje fyzickým násilím, psychickým ponižováním, vydíráním či destruktivním jednáním zaměřeným na majetek oběti (strkání, bití, zavírání do uzavřených prostor, nadávky, nucení k posluhování, svlékání, brání a ničení věcí, poškozování věcí apod.). Podle formy útoků rozlišujeme **fyzické** šikanování (bití, tahání za vlasy, údery pěstí, kopání, sexuální dotýkání), **psychické** šikanování (posmívání, nadávky, rozšiřování lží a pomluv, zastrahování ad.). Poměrně novým jevem je tzv. **ekonomická** šikana, která souvisí se sociálně-ekonomickou situací rodin. Ve školách se prohlubují rozdíly mezi dětmi z bohatých a chudých rodin. Velmi dobrým příkladem jsou v dnešní době chytré telefony či značkové oblečení (Bendl 2003, s. 27, 28).

Ve starším školním věku bývá šikana již systematictější. Starší žáci si šikanováním slabších spolužáků posilují sebevědomí a zároveň šikanované spolužáky určitým způsobem využívají. Šikana může být však jen pouhým projevem potřeby dát najevo svou významnost (Vágnerová 2002, s. 293, 294).

4.3 Účastníci šikany

Hlavními účastníky šikany jsou podle Vágnerové (Vágnerová, aj. 2009, s. 12):

- role oběti,
- role agresora,
- role přihlížejícího – „mlčící většiny“.

Podle jiného autora (Říčan, aj. 2010, s. 53) je však šikana „hra o osmi hráčích“. Jedná se o **agresora, oběť, přihlížející publikum, zastávce** – spolužáci, kteří se aktivně zastávají oběti, **pedagogy, rodiče** zúčastněných dětí, **místní komunitu a veřejnost**.

Agresor – je jedinec, který se aktivně zúčastní šikany. Především je to ten, který ji začíná a vede. Mnoho lidí se domnívá, že šikanujícími agresory jsou jen chlapci. Opak je ale pravdou. Šikana probíhá jak mezi chlapci, tak i mezi děvčaty. Rozdíl je však např. v tom, že děvčata si vybírají oběti mezi děvčaty, zatímco chlapci útočí jak na děvčata, tak na chlapce (Fontana in Bendl 2003, s. 45).

Agresoři mají své určité typické vlastnosti, které nám mohou pomoci při hledání agresorů v třídním kolektivu, nebo alespoň při jejich vytipování:

- agresoři bývají tělesně zdatní, silní a obratní, ale šikanu dokáže zorganizovat i malý a slabý jedinec.
- Agresoři mají často ve své mimice a fyziognomii (výrazy a rysy) určitou hrubost, ale i jedinci s andělským výrazem mohou být zákeřní a zlí.
- Agresorem bývá často rváč, i to ovšem neplatí vždy, protože mnoha rváčům chybí zlomyslnost a krutost. Rváči jsou většinou cholericí, s horkokrevným temperamentem a často se nekontrolovatelně dostávají do konfliktů, ale šikanující agresor dost často využívá své inteligence a oběť i příležitost si pečlivě vybírá.
- U agresorů se objevuje celá řada jiných projevů chování, které porušují školní řád a normy chování. I u tohoto rysu musíme být obezřetní.
- Slabší školní prospěch agresorů.
- Agresoři mívají zakrnělé svědomí – chovají se dobře jen tehdy, kdy se jim chce a kdy se jim to hodí.
- Neoblíbenost agresora u ostatních žáků, protože z něj vyzařuje spíše strach než sympatie. Ale ani tento znak není stoprocentní. Oblíbení žáci mívají velký vliv na ostatní, takže je dost možné, že šikanu vedou oni sami.

- Agresoři dále bývají dominantní, panovační, mají rádi moc nad druhými, krutí, zlomyslní, škodolibí, chybí jim empatie.

Mnohé z nás napadá myšlenka, kde se v dětech agrese bere? Odborníci a badatelé se shodují, že agresivita se vytváří hlavně v předškolním věku a dokonce už v prvních letech života. Svoji roli hrají dědičné a vrozené sklony k vznětlivosti a impulzivité, ale tyto vlastnosti samy o sobě k agresivitě nevedou. Velkou roli zde hraje také výchova dítěte, která může dítě natolik poznamenat, že ho promění v bezcitného a hrubého agresora. Příklady nevhodného prostředí pro výchovu dítěte:

- nedostatek vřelého zájmu o dítě, citový chlad, kruté tělesné tresty, lhostejnost ze strany rodičů,
- fyzické či psychické násilí: bití, kruté tělesné tresty, nadávky, ponižování, atd.,
- panovačnost, nedostatek svobody vůči rodičům,
- tolerance k násilí, jehož se dítě dopouští vůči sourozencům nebo vrstevníkům již v mateřské škole,
- konflikty mezi rodiči, rozpad rodiny,
- děti takových rodičů, kteří se rychle společensky „vyšvihli“ (bezohlední podnikatelé, zbohatlíci). Tito rodiče na své děti nemají kvůli kariéře čas, a proto ho často dětem vynahrazují ve formě peněz. Jedná se o tzv. „panské děti,“ které si snadno získávají mezi vrstevníky prestiž a vliv, jehož pak zneužívají. Pedagogové se dost často bojí proti těmto dětem vystupovat a kázeňsky proti nim zakročit, protože jsou si vědomi vlivnosti jejich rodičů. Především pokud se jedná o rodiče – sponzory školy (Říčan, aj. 2010, s. 53–57).

Oběť – existuje celá řada rizikových vlastností, které mohou zapříčinit šikanu. Jde například o tělesnou slabost – riziko především u chlapců, nápadné vnější znaky – brýle, obezita, koktavost či tělesné postižení. Dále mezi rizikové vlastnosti u dětí patří rasová odlišnost dětí, děti s ADHD, děti s opožděným rozumovým vývojem, děti oslabené nemocí, neurotické děti, sobecké děti, submisivní děti, děti ze sociálně slabých rodin apod.

Riziko, že se dítě stane obětí šikany, zvyšuje kromě osobnostních vlastností dítěte také vliv rodinného prostředí, jenž omezuje svobodný rozvoj osobnosti dítěte. Příklad nevhodných rodinných prostředí:

- hyperprotektivní matka – matka, která dítě jen rozmazluje a nedá mu možnost získávat zkušenosti na vlastní pěst,

- tzv. „jedináčkovská“ výchova – nevhodný rodičovský postoj, díky kterému se u dítěte nerozvíjí vstřícnost a potenciál pro vrstevnickou vzájemnost,
- rodina s nevhodným vztahem k násilí – taková rodina, která už od mala dítěti vštěpuje zásadu, že prát se je špatné (dítě se pak díky tomu neumí bránit),
- sociálně izolovaná rodina – např. členství v sektě,
- rodina s mimořádně prudérní sexuální výchovou – dítě je poté v tomto ohledu oproti vrstevníkům „pozadu“ (Říčan, aj. 2010, s. 61–63).

4.4 Postup při vyšetřování případů šikany

V předchozích kapitolách jsme si uvedli, co to je šikana, druhy a formy šikany, projevy šikany a shrnuli jsme informace o účastnících šikany. Tato kapitola bude především o doporučeném postupu při vyšetřování šikany. Následující informace mohou využít nejen učitelé a jiní pedagogičtí pracovníci, ale i rodiče. A to např. k tomu, aby se mohli přesvědčit, zda škola, kterou navštěvuje jejich šikanované dítě, postupuje správně a případně se do řešení problému vložit osobně.

Strategie první pomoci

Mnoho autorů při řešení šikany zastává tzv. **strategii první pomoci**, jež obsahuje 5 základních kroků, které jsou při řešení šikany nezbytné, a žádný z nich nelze vynechat. Úkolem této strategie je zmapování vnějšího obrazu šikany. Tzn. že musíme získat odpovědi na klíčové otázky typu: kdo je oběť, kdo je agresor, co kdo komu udělal apod. Hned od počátku je nutné si vše pečlivě zapisovat a získané informace uspořádat do kvalitního důkazního materiálu. Popis jednotlivých kroků:

1. rozhovor s informátory a oběťmi – nejdůležitější krok, který je vlastně klíčem k celému řešení šikany. V případě, že přijde pouze informátor (odvážný spolužák, či rodič oběti), hned poté následuje rozhovor s obětí.
2. Nalezení vhodných svědků – druhým zásadním krokem je spolu s informátory a oběťmi vytipování vhodných svědků, kteří budou ochotni vypovídat.
3. Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky – rozhovor s jednotlivými svědky. Pokud nastanou nesrovnalosti, lze uskutečnit konfrontaci dvou svědků. Mezi časté a fatální chyby řadíme společné vyšetřování svědků a agresorů či obětí a agresorů.

4. Zajištění ochrany obětem – tento krok je možné jako jediný zařadit třeba hned na počátek vyšetřování. (V případech pokročilých šikan je možné oběť dlouhodobě uvolnit ze školy nebo zajistit okamžitý přestup na jinou školu).
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi – tento krok řadíme vždy jako poslední, protože pokud bychom uskutečnili rozhovor s agresory hned na počátku vyšetřování, nic bychom se nedozvěděli, protože by agresori vše popřeli a informátorům by hrozila pomsta. Nejdříve je nutné shromáždit dostatek informací a důkazů (Bendl 2003, s. 61, 62).

4.5 Prevence šikany

Stejně jako u jiných sociálně patologický jevů, rovněž u šikany platí, že účinnější a jednodušší je jim předcházet. V prevenci šikany rozlišujeme 3 základní druhy prevence: primární, sekundární a terciární.

Primární prevence – je zaměřena vlastně na celou společnost. O primární prevenci hovoříme v případech, ve kterých ještě k šikaně nedošlo. Tato prevence spočívá v harmonické výchově osobnosti dítěte, v informovanosti rodičů, dětí a veřejnosti o šikaně, v preventivních aktivitách na školách (pěstování zdravého sebevědomí, samostatnosti, nebojácnosti, tělesné zdatnosti ad.). Nejlepší ochranou proti šikaně je budování otevřených a kamarádských vztahů mezi žáky. Ve školách se dále při takto zaměřených prevencích mohou využít i sociometrické dotazníky, jenž nám pomohou shromáždit informace o vzájemných vztazích ve školní třídě (Navrátil, aj. 2011, s. 101). Zásadní úlohu zde také hraje rodinná prevence – pěstování sebevědomí u dětí, pěstování důvěry mezi rodiči a dětmi, podpora samostatnosti dítěte atd.

Sekundární prevence – tuto prevenci zařazujeme v případě, kdy už k šikaně došlo a kde musí být uskutečněna určitá nápravná opatření. Patří sem: včasná diagnostika, bezodkladné vyřešení šikany, pedagogická opatření před dalším násilím, rozhovor s rodiči agresorů i s rodiči oběti, komunikace s ostatními rodiči, komunikace s třídním kolektivem, výchovná práce s agresory (výchovné postihy, monitorování agresorů, tlumení agresivních sklonů, pochvala za zvládnutí impulzivity v náročných stresových situacích atd.).

Terciální prevence – v současné době nemůžeme zatím mluvit o existenci terciární prevence šikany. Avšak je potřeba se touto otázkou do budoucna vážně zabývat (Bendl 2003, s. 78).

4.6 Kyberšikana

Na začátku čtvrté kapitoly jsme definovali pojem šikana jako záměrné a opakované ubližování slabšímu jedinci. Kyberšikanu bychom mohli definovat stejně, avšak s tím rozdílem, že nástrojem k šikanování jsou zde moderní technologie.

Pokud jde o kyberšikanu, tak jsou v nebezpečí jak děti, tak i dospělí, podobně jako u šikany. Děti jsou v nebezpečí především proto, že s moderními technologiemi umí pracovat mnohdy lépe, než jejich rodiče či učitelé. Kamenem úrazu je však ta skutečnost, že si děti neuvědomují, že mohou být v ohrožení a nedbají či neumějí předcházet rizikům, které jim především na internetu hrozí.

Kyberšikana je tedy druh šikany, který využívá elektronických prostředků, jako jsou mobilní telefony, e-maily, internet, blogy apod. V mnoha zemích je kyberšikana velkým problémem a např. v USA je již od roku 2006 považována za federální zločin. Hlavním specifikem kyberšikany je to, že se s ní můžeme kdykoliv a kdekoliv setkat a že se šíří neuvěřitelnou rychlostí, díky které může dosáhnout takových rozměrů, jež jsou pro nás nepředstavitelné.

Projevů kyberšikany je spousta, zde budou vypsány ty nejčastější:

- krádež osobních údajů prostřednictvím PC,
- infikování PC viry,
- zasílání agresivních, urážlivých a obtěžujících e-mailů,
- zasílání vulgárních či výhružných SMS,
- zneužívání webových stránek, na kterých dochází k zveřejňování různých fotek, videí, vtipů, které oběť zesměšňují,
- napadání oběti na komunitních webech či v diskuzních fórech (Vágnerová, aj. 2009, s. 92).

5 Poradenské služby

V této kapitole bude vypsána stručná charakteristika poradenských pracovišť, na které se mohou obrátit rodiče s dětmi, jenž trpí poruchami chování. V těchto zařízeních rodičům odborníci poradí, jak s dítětem pracovat, případně na jaké další specialisty nebo odborné pracoviště se mohou s dítětem obrátit.

5.1 Školská poradenská zařízení

Jejich úkolem je poskytování odborných speciálně-pedagogických a pedagogicko-psychologických služeb, poskytování preventivně výchovné péče a napomáhání při volbě vhodného vzdělávání dětí, žáků nebo studentů a při přípravě na budoucí povolání. Školská poradenská zařízení spolupracují s orgány sociálně-právní ochrany dětí, s orgány péče o mládež a rodinu, se zdravotnickými zařízeními a jinými institucemi. Mezi školská poradenská zařízení patří pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra. Tato zařízení mohou spolupracovat se školskými zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné péče – středisky výchovné péče, orgány sociálně-právní ochrany dětí atd. Činnost školských poradenských zařízení je definována ve školském zákoně (zákon č. 561/2004 Sb.) (Knotová, aj. 2014, s. 17).

Pedagogicko-psychologické poradny

Pedagogicko-psychologické poradny jsou zřizovány na základě zákona o státní správě a samosprávě ve školství (zákon č. 564/1990 Sb.). Jejich hlavní náplní je diagnostika, poradenství, intervence, prevence a nápravná péče. Podílejí se na činnostech v oblasti prevence rizikového chování u dětí a mládeže a mohou připravovat reedukativní a volnočasové aktivity nebo intervenční programy pro školní třídy, v nichž se vyskytují projevy problémových vztahů mezi žáky, včetně projevů šikany.

Speciálně pedagogická centra

Činností speciálně pedagogických center (dále jen SPC) je podpora klientů obvykle ve věku od 3 do 19 let. SPC svou činnost provádí ambulantně na pracovišti centra nebo v prostředí, kde klient žije, kde se vzdělává nebo kde je integrován. SPC dále napomáhají učitelům běžných škol, do jejichž třídy jsou integrováni žáci s postižením. Poskytují jim odbornou metodickou pomoc, pomáhají jim zajišťovat speciální pomůcky, přístroje a jiná zařízení, která jsou pro výuku potřeba.

SPC se rozlišují dle typu zaměření:

- SPC pro děti, žáky a studenty s vadami řeči,
- SPC pro děti, žáky a studenty se zrakovým postižením,
- SPC pro děti, žáky a studenty se sluchovým postižením,
- SPC pro děti, žáky a studenty s tělesným postižením,
- SPC pro děti, žáky a studenty s tělesným postižením,
- SPC pro děti, žáky a studenty s mentálním postižením,

- SPC pro děti, žáky a studenty s poruchami autistického spektra,
- SPC pro děti, žáky a studenty s více vadami.

Činnost SPC je upravena ve školském zákoně (viz výše), ve vyhlášce o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (vyhláška č. 116/2011 Sb. a její novela č. 72/2005 Sb.) a ve vyhlášce č. 147/2011 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí a žáků mimořádně nadaných (novela této vyhlášky: č. 72/2005 Sb.) (Knotová, aj. 2014, s. 19, 20).

5.2 Školní poradenské pracoviště

Rodiče se mimo výše zmiňovaná poradenská zařízení mohou obrátit také na poradenské pracovníky, které působí přímo na školách. Rozsah poradenských služeb, poskytovaných školou vymezuje § 7 vyhlášky č. 116/2011 Sb., jež je novelizovaná vyhláškou č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních. Mezi tyto poradenské pracovníky patří:

- výchovný poradce,
- školní metodik prevence,
- školní psycholog,
- školní speciální pedagog (Knotová, aj. 2014, s. 25–62).

EMPIRICKÁ ČÁST

Hlavním tématem bakalářské práce jsou poruchy chování žáků na základní škole. V teoretické části se autorka práce zabývá etopedií, jejím vznikem a její historií, včetně nejnámějších představitelů daného oboru. V následujících kapitolách bakalářské práce jsou dále uvedeny poruchy chování jako takové, příčiny poruch chování, znaky a klasifikace poruch chování, kde největší část je věnována šikaně, o které se autorka práce domnívá, že je jedním z nejhorších a nejnebezpečnějších projevů agresivních poruch chování. Empirická část navazuje na část teoretickou a jsou v ní uvedeny výsledky průzkumu, který se věnoval poruchovému chování žáků 2. stupně základní školy.

6 Cíl empirické části

Cílem empirické části je zjistit pomocí dotazníků, jaké poruchové chování se u žáků 2. stupně základní školy objevuje nejčastěji, jaké jsou jeho příčiny, zda mají tito žáci nějakou zkušenost s šikanou či problémovými jedinci a jak se staví k problémovému chování svých spolužáků. Dále nás zajímalo, co nebo kdo má na děti školního věku největší vliv, zda je to rodina či kamarádi. Dalším cílem bylo zjistit, zda poruchovým chováním trpí častěji chlapci nebo dívky.

7 Formulované hypotézy

Pro daný průzkum si autorka práce zvolila tyto hypotézy:

H1: Psychická šikana se u dětí na základních školách objevuje častěji než fyzická šikana.

H2: Na děti v tomto věku mají větší vliv kamarádi než rodina.

H3: Poruchami chování trpí častěji chlapci než dívky.

H4: Děti v tomto věku tráví svůj volný čas častěji sportováním než využíváním moderních technologií.

8 Použité metody

Sběr dat pro daný průzkum probíhal formou kvantitativního výzkumu, který dle Gavory (2010, s. 35) pracuje s číselnými údaji, které se dají dále matematicky zpracovat (sčítat, vypočítat jejich průměr, vyjádřit v procentech apod.).

Pro získání informací z daného průzkumu jsme použili metodu dotazování a techniku dotazník (viz příloha č. 1). Dotazník považuje Gavora (2010, s. 121) za nejfrekventovanější metodu, která slouží především pro hromadné zjišťování údajů. Jde o písemné kladení otázek a získávání písemných odpovědí.

Cílem dotazníku bylo zjistit, jaké poruchové chování se u dětí 2. stupně základních škol objevuje nejčastěji, jaké jsou jeho příčiny a jestli postihuje spíše chlapce než dívky. Dalším cílem bylo zjistit, zda mají tyto děti nějakou zkušenost s šikanou, případně o jaký typ šikany se jedná. Dále nás zajímalo, čím nebo kým jsou děti v tomto věku nejvíce ovlivňovány a na koho by se nejčastěji obrátily se svým problémem.

Dotazník je složen z 26 položek, přičemž některé otázky obsahují i podotázky. V dotazníku se objevují jak otevřené, tak i uzavřené otázky. Respondenti mohli u otázek s více než dvěma nabízenými možnostmi zvolit více variant. Výsledky dotazníkového průzkumu jsou zpracované do grafů, tabulek a slovního vyjádření.

Vyplňování dotazníků probíhalo na konci měsíce prosince 2014 formou osobní návštěvy dvou osmých tříd základních škol na Litoměřicku. Správnost a srozumitelnost dotazníků byla ověřena formou předvýzkumu, který se uskutečnil v listopadu 2014 ve 3. ročníku jedné ze středních škol v Litoměřicích.

9 Popis zkoumaného vzorku

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 41 žáků ze dvou základní škol v Ústeckém kraji. Jednalo se o žáky 8. tříd druhého stupně základních škol. Předpokládaná věková hranice žáků se tedy pohybovala okolo 14. roku.

10 Průběh a výsledky průzkumu a jejich interpretace

V této kapitole budou prezentována data samotného průzkumu a jejich interpretace. Jak už je uvedeno výše, dotazníky byly předloženy žákům samotnou autorkou práce a průzkumu, tudíž bylo možné žákům vysvětlit vše potřebné, včetně návodu, jak dotazník vyplnit. Bylo tím

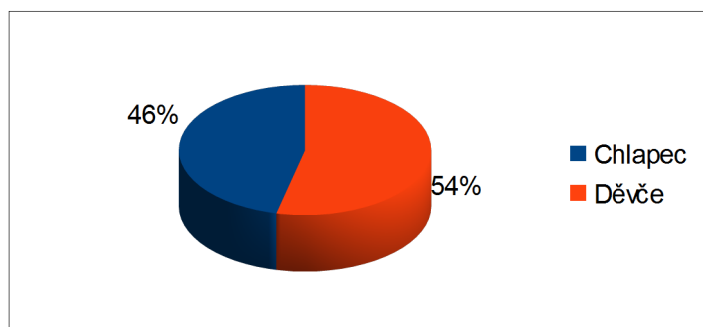
zamezeno případným ztrátám dotazníku a nepřesnostem při vyplňování, tudíž byla návratnost dotazníků 100%. Žáci obdrželi zároveň s dotazníky sladkou motivační odměnu za ochotu. Při vyplňování neměli žáci žádné otázky a dotazník vyplnili za poměrně krátký časový interval.

V obou třídách, které autorka práce v rámci průzkumu navštívila, bylo snadné hned na začátku rozpoznat klima. V jedné třídě vládla pohodová a klidná atmosféra. Pedagog, který mě uvedl a poté dohlížel na pořádek během vyplňování dotazníků, měl s dětmi skvělý kamarádský vztah, ale i přesto bylo znát, že mají před ním respekt. Ve druhé třídě jiné základní školy to bylo naopak. Pedagog byl spíše autoritativní a přísný a na žácích byl vidět strach a úzkost. I přesto vládl ve třídě spíše chaos. Mohlo to být i tím, že v této třídě bylo více chlapců než děvčat.

Jelikož jsme si stanovili za cíl zjistit, zda poruchové chování postihuje častěji chlapce než dívky, tak každá položka bude obsahovat odpovědi zvlášť chlapců a zvlášť dívek, aby bylo možné porovnání.

Položka č. 1:

Jaké je tvé pohlaví?

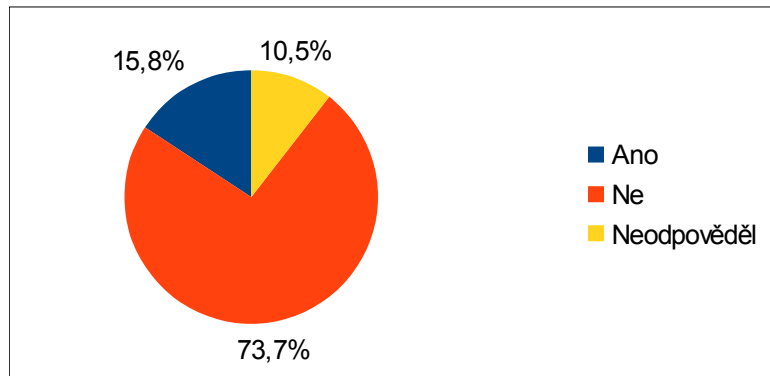

Graf 1: Pohlaví respondentů

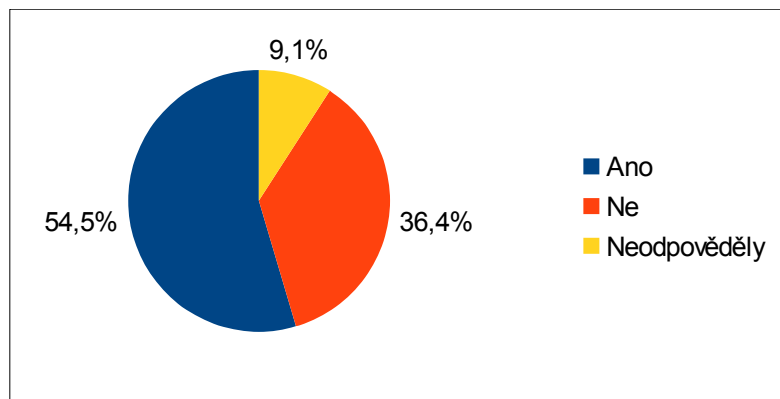
Na grafu je možné vidět slabší převahu děvčat mezi respondenty. Při vyhodnocování dat si bylo možné všimnout, že děvčata vyplňování dotazníků brala vážněji než chlapci a jejich dotazníky na první pohled vypadaly věrohodněji než dotazníky chlapců. Chlapci měli tendenci stále vymýšlet jiné odpovědi a stále něco připisovat, zatímco dívky se držely pokynů a až na pár výjimek dotazníky vyplnily bez dalšího fantazírování.

Položka č. 2:

Chodíš rád(a) do školy?

Graf 2: Vyjádření chlapců

Graf 3: Vyjádření děvčat

Z odpovědí chlapců je zřejmé, že většina z nich chodí do školy nerado. U dívek je to naopak, i když poměrně velké množství děvčat také zvolilo variantu „ne“. Negativní postoj ke škole může souviset např. se školním neúspěchem, s nadměrným zatížením žáka nebo může signalizovat problém mezi žáky samotnými.

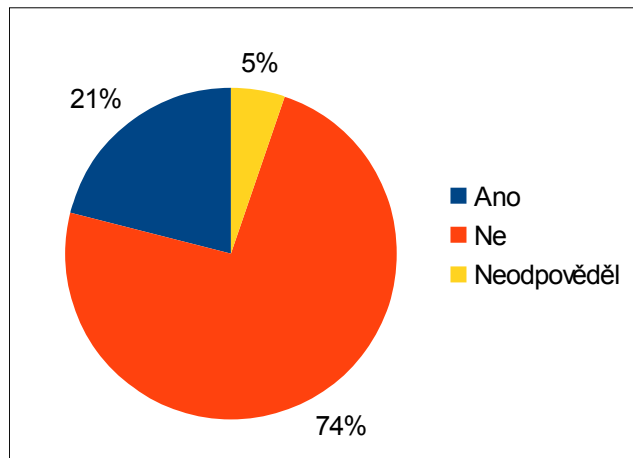
Položka č. 3:

Máš ve třídě nějakého kamaráda/kamarádku?

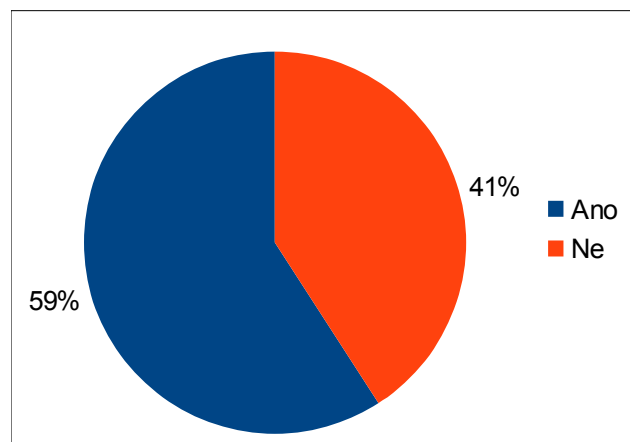
Na otázku, zda mají žáci ve třídě nějakého kamaráda, odpověděli chlapci i děvčata shodně. Téměř všichni zvolili variantu „ano“. Pouze jedna dívka zvolila odpověď „ne“. Z toho může být patrné, že právě tato dívka může být tzv. „třídním obětním beránkem“ či obětí šikany.

Položka č. 4:

Je ve vaší třídě nějaký žák, který se k vám chová zle, agresivně?

Graf 4: Vyjádření chlapců: výskyt agresivních žáků ve třídě

Graf 5: Vyjádření děvčat: výskyt agresivních žáků ve třídě

Z odpovědí chlapců je zřejmé, že jsou mezi nimi žáci, kteří se k ostatním chovají nevhodně či agresivně. Nejčastěji se dle jejich odpovědí jedná o fyzické napadení či pomlouvání a výsměch. I přesto se dle odpovědí snaží chlapci s třídními agresory spíše bavit a komunikovat.

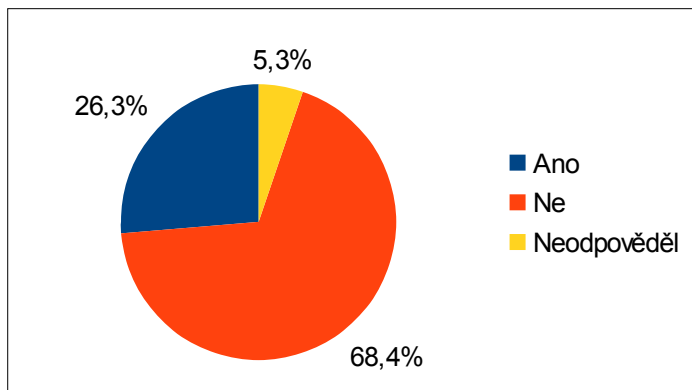
U děvčat je situace jiná. 59 % děvčat odpovědělo, že mají ve třídě někoho, kdo se k nim chová zle nebo agresivně. Zatímco u chlapců se jednalo nejčastěji o fyzické napadení, mezi děvčaty jde nejčastěji o pomlouvání či výsměch, ale v odpovědích se objevovalo i fyzické

napadení. 4 (21 %) chlapci uvedli, že agresorem je vždy chlapec. U děvčat pohlaví agresora tak jasné není. 6 (46 %) z nich odpovědělo, že agresorem je dívka, 4 (31 %) děvčata zakroužkovala chlapce a stejný počet děvčat uvedl, že agresorem je chlapec i dívka. Jak je psáno již výše, tak chlapci se s agresory snaží normálně bavit, u děvčat však převažovala druhá varianta „raději si ho/jí nevšímám“.

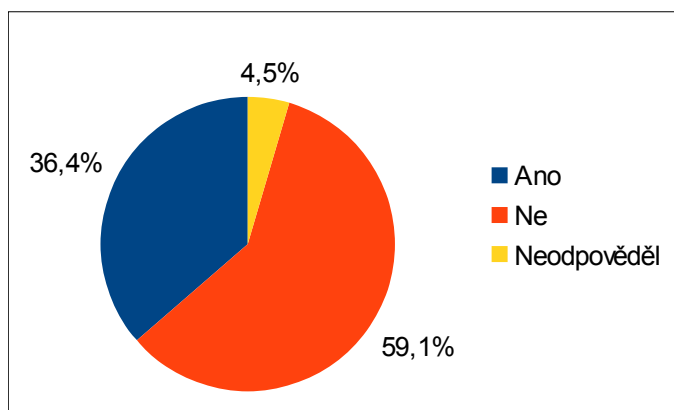
Z tohoto výsledku jsou patrné složitější vztahy mezi děvčaty. Také je jasné tvrzení, že agresorem nemusí být vždy jen chlapec. I z děvčat se mohou stát iniciátorky šikany, dle výsledků mezi děvčaty převažovalo pomlouvání či výsměch, takže pokud by se v jejich třídě objevila šikana, s největší pravděpodobností by mezi děvčaty vládlo psychické šikanování. U chlapců by šlo dle výsledků častěji o šikanu fyzickou.

Položka č. 5:

Je ve vaší třídě někdo, kdo o všem rozhoduje a koho všichni poslouchají?

Graf 6: Vyjádření chlapců: výskyt "vůdců" ve třídě

Graf 7: Vyjádření děvčat: výskyt "vůdců" ve třídě

Tato položka nám posloužila k tomu, abychom věděli, zda se mezi žáky vyskytují tzv. „vůdci kolektivu,“ tedy ti, kteří mají na ostatní velký vliv a dokážou tak ovlivnit mnohdy i názor celé třídy. Chlapci i děvčata odpověděli zcela shodně. Většina z nich si nemyslí, že by někdo takový v jejich třídě byl. Ovšem znalosti a zkušenosti říkají opak – v každé třídě, v každém kolektivu se vždy najde „silnější“ jedinec, který dokáže ovlivnit názory či klima kolektivu. Chlapci, kteří odpověděli, že v jejich třídě někdo takový je, se zároveň shodli na tom, že je to chlapec. Děvčata se kromě jedné shodla na tom, že se jedná o děvče. Z toho vyplývá, že chlapci i děvčata mají mezi sebou své vůdce a vůdkyně. Otázkou zůstává, jak je možné, že tak velké množství žáků se domnívá, že žádného vůdce v své třídě nemají...

Položka č. 6:

Všiml(a) sis, že by se někdo z vaší třídy choval k učitelům drze?

V této položce se odpovědi respondentů obou pohlaví téměř shodly. Všech 41 respondentů, kromě dvou chlapců a jedné dívky, odpovědělo, že ano. Tato skutečnost vypovídá o tom, že si žáci nevhodné chování svých spolužáků dobře uvědomují a všímají si ho. Velmi dobře také sledují reakce učitelů na nevhodné chování žáků, o tom je však položka č. 7.

Položka č. 7:

Jak učitelé řeší drzé či hrubé chování žáků?

Tato položka navazuje na položku předcházející a odpovědi respondentů se opět většinou shodovaly. Při odpovídání měli respondenti na výběr ze 3 možností (poznámku, domluvu, úkol navíc) případně mohli sami dopsat jinou možnost. Chlapci i děvčata se shodli na tom, že nejčastěji učitelé dávají za nevhodné chování poznámky, poté se snaží žákům domlouvat nebo jim zadají úkol navíc. V odpovědích se mimo jiné objevovaly i varianty typu: posláni žáka za dveře nebo do ředitelny, zesměšnění či ponížení žáka před třídou znalostmi a záleží na učiteli.

Zde nás napadá několik otázek: jsou poznámky pro žáky adekvátním a dostačujícím trestem? Mají učitelé jinou možnost? Mají dostatečné pravomoci? Tohle všechno by však mohlo být předmětem jiného výzkumu. Problémem dnešní doby je nedostatek času na děti a tím nevhodně trávený čas dětí. Obrovským problémem je také přístup žáků k učitelům. V dřívějších dobách byl učitel vysoce postavená osobnost, která měla respekt, to však dnes bohužel neplatí.

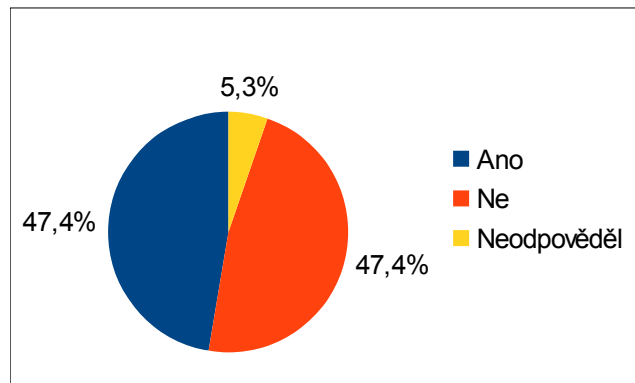
Položka č. 8:

Myslíš, že si za drzé a nevhodné chování žáci zaslouží trest?

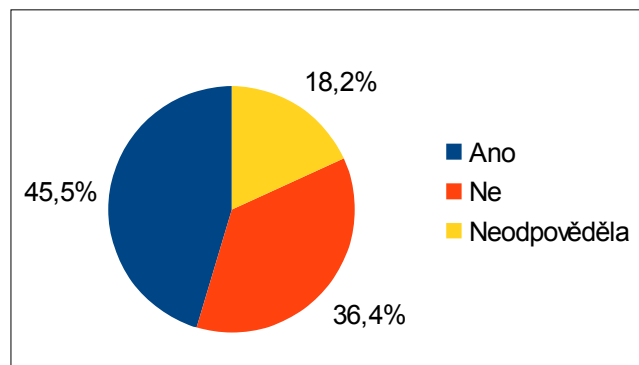
U chlapců i dívek převažovala odpověď ano. Pouze 2 dívky a 2 chlapci odpověděli, že ne. Z toho můžeme usoudit, že nevhodné chování žáků ostatním vadí, a proto si za něj zaslouží trest.

Položka č. 9:

Měl či bude mít někdo od vás ze třídy 2 nebo dokonce 3 z chování?

Graf 8: Vyjádření chlapců: výskyt snížených známek z chování

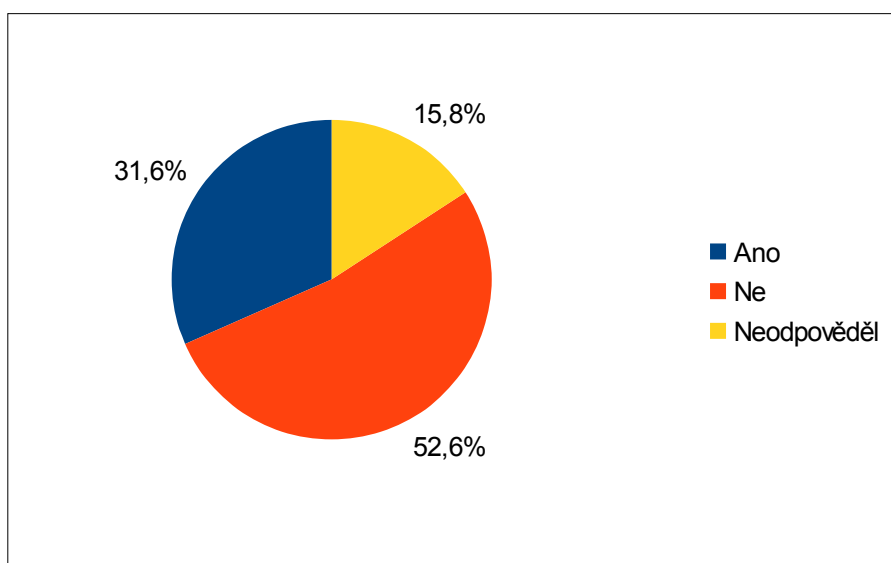
Graf 9: Vyjádření děvčat: výskyt snížených známek z chování

Z této položky je jasné, že se ve třídách oslovených respondentů nachází minimálně jeden žák, který má sníženou známku z chování. Zajímavé je, že jsou odpovědi na tuto otázku u obou pohlaví poměrně vyrovnané. 47 % chlapců zvolilo variantu „ano“ a 47,4 % zvolilo variantu „ne“.

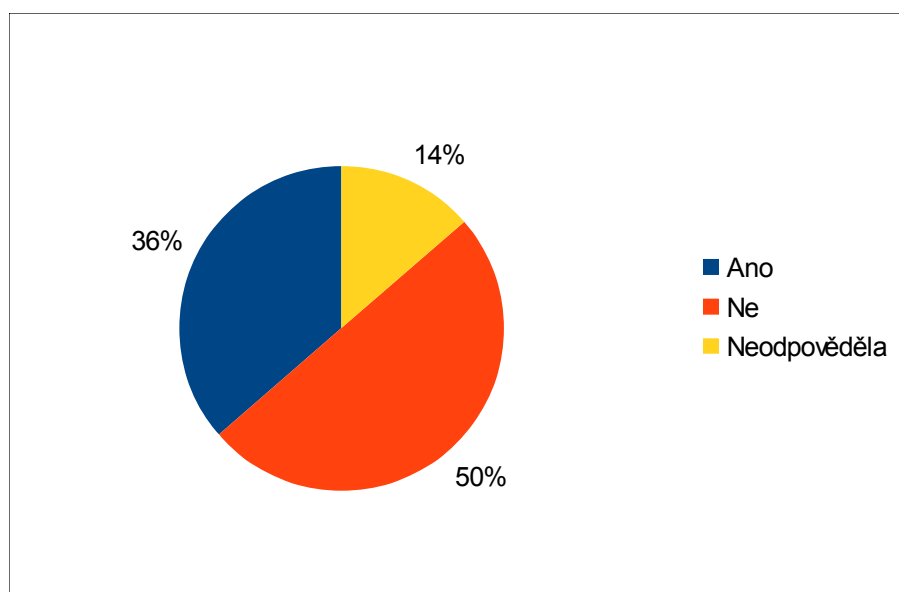
U děvčat jsou výsledky obdobné. Variantu „ano“ zvolilo 45,5 % dívek a variantu „ne“ 36,4 % dívek. Tato otázka obsahovala i podotázku, týkající se důvodu zhoršených známek z chování. Chlapci i děvčata se shodovali v tom, že zhoršené známky z chování mají žáci za nevhodné a drzé chování při vyučování, za neplnění si školních povinností, ničení věcí, vyrušování a záškoláctví.

Položka č. 10:

Napadlo tě, že by žák, který se chová nevhodně, drze nebo dokonce agresivně, mohl být nemocný?

Graf 10: Vyjádření chlapců: zamyšlení se nad poruchovým chováním žáků

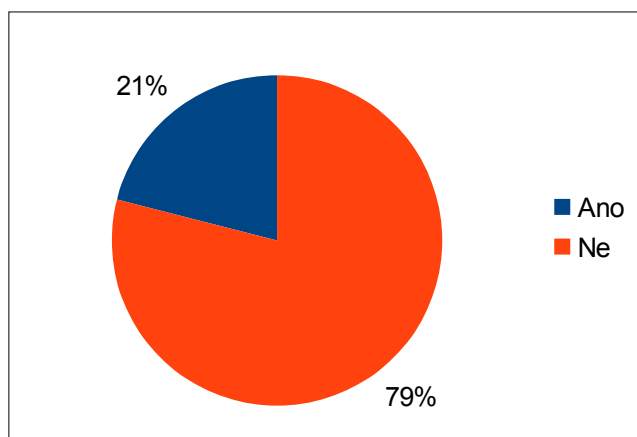

Graf 11: Vyjádření děvčat: zamyšlení se nad poruchovým chováním žáků

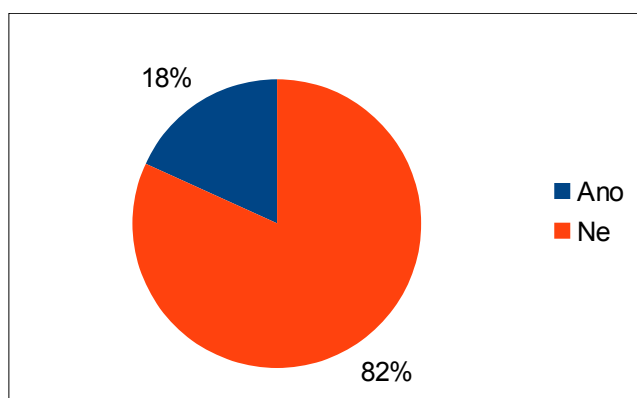
Z obou grafů je patrné, že poměrně dost velké množství žáků už napadlo, že jejich spolužák, který má problémy s chováním by mohl být nemocný.

Položka č. 11:

Byl(a) jsi někdy za školou?

Graf č. 12: záškoláctví u chlapců

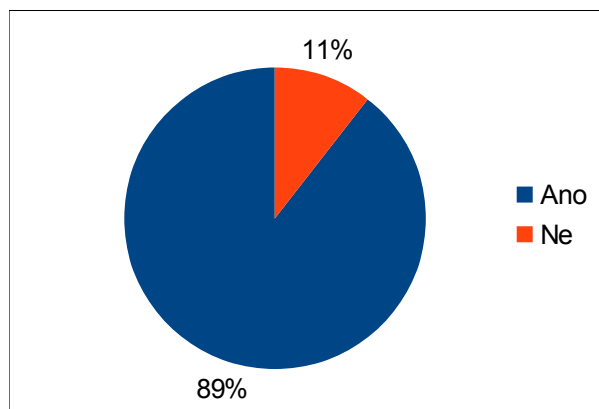

Graf 13: Záškoláctví u děvčat

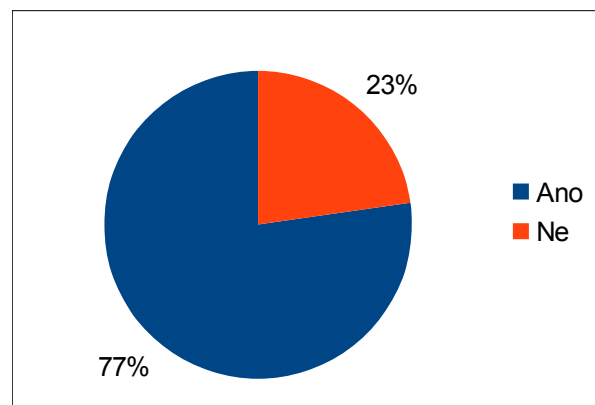
Z obou grafů je zřejmé, že většina žáků chodí do školy tak, jak se má, a záškoláctví neprovozuje. Ale jak se ukázalo, tak se záškoláctvím mají zkušenost jak chlapci, tak i dívky. Počet respondentů, kteří odpověděli, že už někdy byli za školou, je u chlapců i děvčat stejný. Záškoláctví může předvídat různé problémy. Může jít o problémy žáka se školním prospěchem, s šikanou nebo může záškoláctví předvídat i problémy v rodině.

Položka č. 12:

Napil(a) jsi se někdy alkoholu?

Graf 14: Zkušenost s alkoholem, chlapci

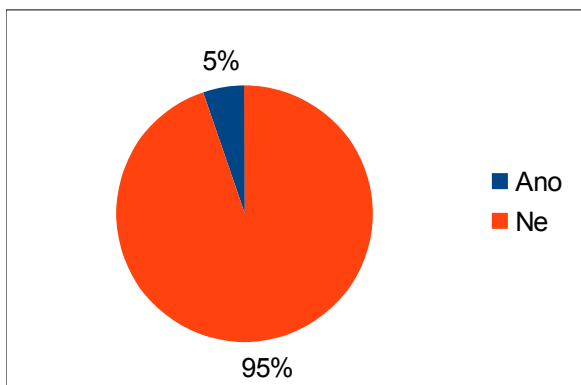

Graf 15: Zkušenost s alkoholem, děvčata

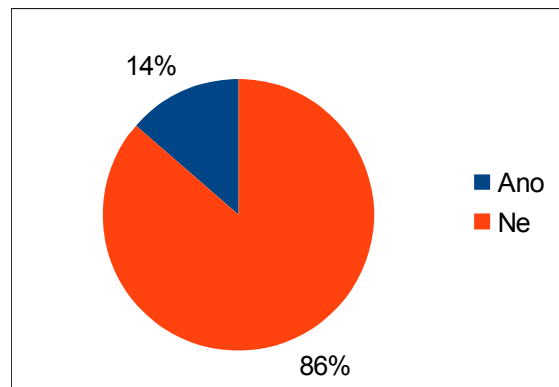
Položka č. 12 byla zaměřena na alkoholismus. Výsledky šetření jsou dost alarmující. Drtivá většina respondentů obou pohlaví má již zkušenost s alkoholem. Musíme připomenout, že oslovení respondenti byli žáky osmých tříd, jejichž věková hranice se mohla pohybovat maximálně okolo 15 let. Alkohol je v ČR povolen až od 18. roku věku.

Položka č. 13:

Kouříš?

Graf 16: Užívání tabákových výrobků, chlapci

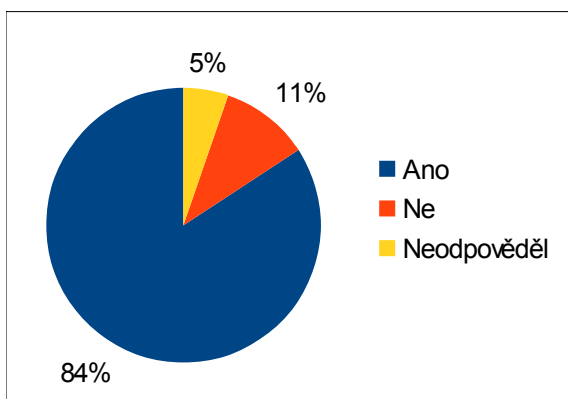

Graf 17: Užívání tabákových výrobků, děvčata

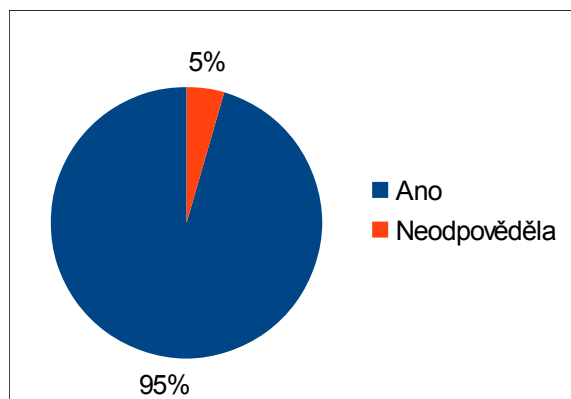
Tato položka souvisí s předcházející položkou o alkoholu. Ukázalo se, že s požíváním tabákových výrobků má zkušenost více děvčat než chlapců.

Položka č. 14:

Viš, co je to šikana?

Graf 18: Šikana, chlapci

Graf 19: Šikana, děvčata

Téměř všichni respondenti vědí, co je to šikana. Z toho můžeme usoudit, že ve školách, které respondenti navštěvují, je dostatečná informovanost o tomto patologickém jevu. V tomto případě můžeme hovořit o dobré primární prevenci šikany.

Otázka č. 14 obsahovala podotázku: *Pokud víš, co je to šikana, vysvětli mi prosím toto slovo.* Odpovědi všech respondentů se shodovaly a byly správné. Všichni respondenti ve své odpovědi zmínili minimálně jeden znak šikany.

Položka č. 15:

Ublížil ti někdo někdy ve škole?

Tato položka spolu s položkami č. 16 a 17 souvisí stále s šikanou. Na tuto otázku vybralo 9 (47 %) chlapců variantu „ano“, tudíž, že jim již někdo ve škole ublížil. U děvčat byl počet podobný. 10 (45 %) děvčat také zakroužkovalo variantu „ano“. Důležité je však vědět, že každý respondent může pojem „ublížení“ brát jinak.

Položka č. 16:

Řekl jsi o tom někomu?

Z 9 (47 %) chlapců, kteří odpověděli kladně na přecházející otázku, se pouze 4 (44 %) někomu svěřili s tím, že jim bylo ve třídě nějakým způsobem ublíženo. U děvčat je počet těch, která se s tím někomu svěřila větší. 80 % děvčat se někomu s touto skutečností svěřilo. S děvčaty je v tomto ohledu snadnější práce. Pokud ve třídě nastane nějaký problém např. v podobě šikany, tak se děvčata většinou někomu se svým problémem svěří. Ale našly by se i takové případy, kdy tomu tak bohužel nebylo. Tím, že se žák někomu se svým problémem, svěří je pro něj lepší. Protože jemu se uleví a v jeho okolí bude někdo, kdo o tom bude vědět a je tak možnost, že v případě potřeby by mohl zakročit a žákovi pomoci.

Položka č. 17:

Byl u toho někdo, viděl to někdo?

Tato položka také souvisí s položkou č. 15. Z 9 (47 %) chlapců, kterým bylo ve škole nějak ublíženo, odpovědělo 7 (78 %), že u toho někdo byl. V tom bychom mohli vidět např. naprosto běžné klučičí praní. U děvčat je počet těch, která zvolila variantu „ano“ také vysoký. 9 (90 %) děvčat odpovědělo, že přitom, kdy jim někdo ublížil, byl ještě někdo jiný. Mohlo by se jednat o klasické škádlení a posmívání mezi děvčaty.

Položka č. 18:

Víš o někom, komu někdo záměrně ubližuje? (Bitím, posmíváním, vyhrožováním atd.)

Tato otázka byla položena proto, aby si žáci vybavili někoho, komu někdo právě tímto způsobem ubližuje a aby si uvědomili, že to není správné. 8 (42 %) chlapců z 19 (100 %) odpovědělo, že o někom takovém ví. U děvčat bylo číslo o dost vyšší. Celkem 17 (77 %) děvčat také zvolilo variantu ano, tedy, že ví o někom, komu se někdo vysmívá, komu někdo ubližuje apod.

Položka č. 19:

Snažil(a) jsi se někdy pomoci někomu, komu bylo takto ubližováno?

Tato položka opět souvisí s položkou předcházející. Z výsledků vyšlo, že pouhých 7 (37 %) chlapců z 19 (100 %) se již někdy zastali někoho, komu bylo ubližováno. U dívek bylo číslo podstatně vyšší. 16 (73 %) děvčat z 22 (100 %) se již někdy někoho zastalo.

Položka č. 20:

Pokud jsi už někomu pomohl(a), napiš prosím jak.

Zde se jednalo o otevřenou otázku. 4 (57 %) chlapci neodpověděli a zbývající 3 (43 %), kteří odpověděli kladně na předchozí otázku napsali tyto možnosti: zastavením agresora, zastáním se oběti, informováním dospělé osoby. Žádné z použitých slov nebylo nijak opravováno. Respondenti využívali výrazů, které se běžně využívají např. v oblasti šikany. Můžeme se tedy domnívat, že buď již mají respondenti s šikanou nějakou zkušenost, nebo na dané škole probíhá prevence tohoto sociálního jevu opravdu na dobré úrovni.

V odpovědích děvčat se objevovala podobná vyjádření: zastáním se oběti, zastavením agresora, informováním dospělé osoby. Jedna z odpovědí byla: pomohla jsem kamarádstvím. To je určitě to nejlepší, co můžeme pro osobu, kterou někdo šikanuje, udělat.

Položka č. 21:

Znáš někoho, kdo záměrně ubližuje druhým?

Zatímco předchozí položky se zabývaly spíše obětí, tato položka je zaměřena na agresora. 8 (42 %) chlapců odpovědělo, že někoho takového znají. Děvčat, která zvolila variantu „ano“, je celkem 12 (55 %). Výsledky vypovídají o tom, že jak chlapci, tak děvčat mají ve své třídě žáka, který ostatním ubližuje.

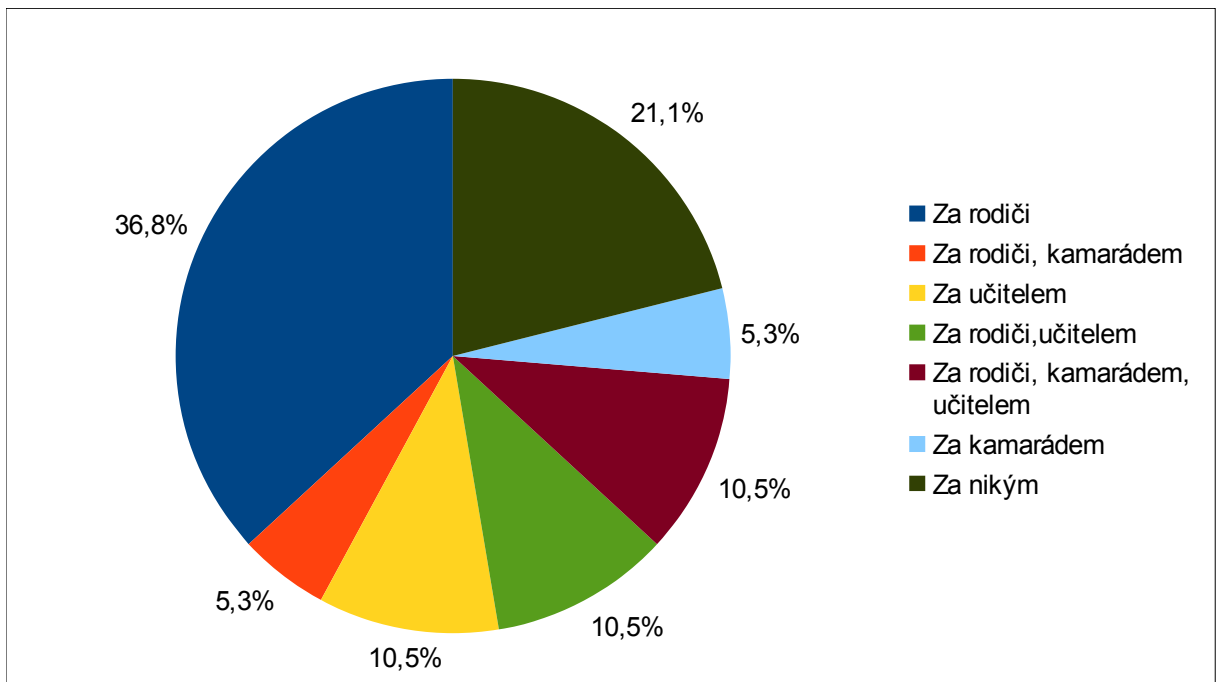
Položka č. 22:

Myslíš, že je správné o tom někomu říct?

Na tuto otázku odpověděla většina chlapců i děvčat stejně. Skoro všichni zvolili variantu „ano“. Dohromady 15 (79 %) chlapců a 19 (86 %) děvčat. Svědčí to o tom, že si uvědomují vážnost situace a vědí, že by si toto sdělení určitě neměli nechat pro sebe.

Položka č. 23:

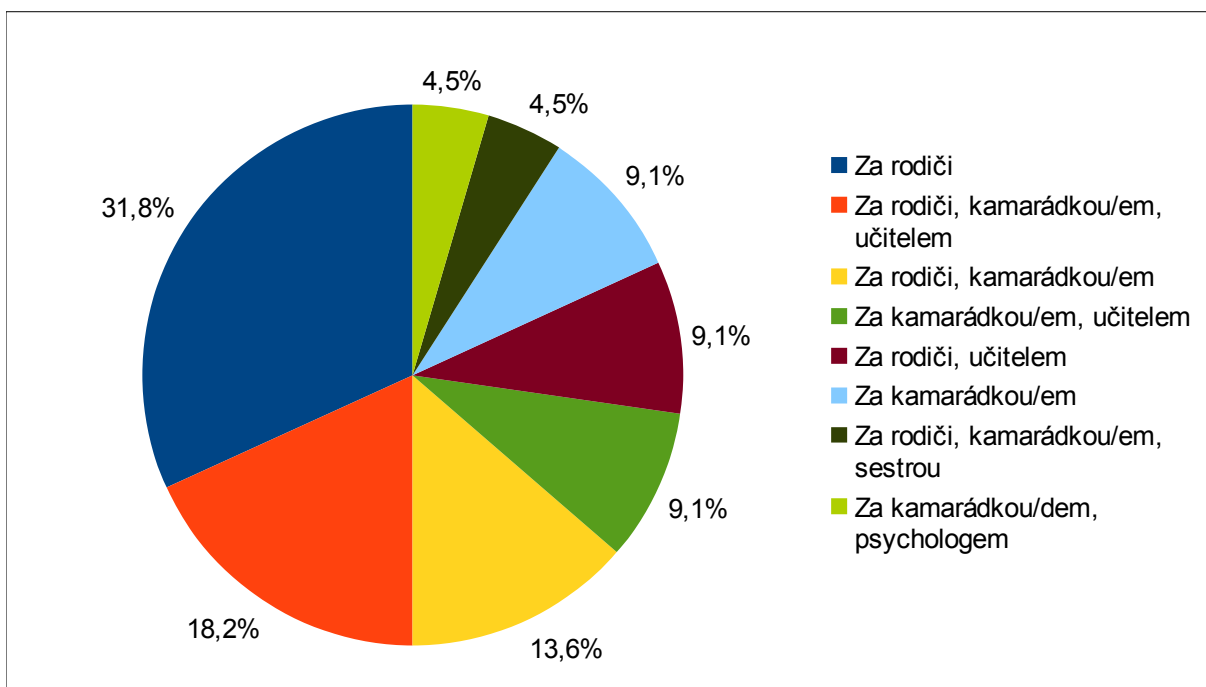
Za kým bys šel/šla pro radu, pokud bys měl(a) nějaký problém?

Graf 20: Vyjádření chlapců: vyhledávání rady

Respondenti měli na výběr ze 3 variant: za *mámou/tátou*, za *kamarádkou/kamarádem*, za *učitelem*, nebo mohli sami dopsat někoho jiného. Své odpovědi mohli i kombinovat.

U chlapců překvapivě převažovala první varianta, tedy, že pro radu by si šli za rodiči. Druhou, opět překvapivou odpovědí, byla chlapci dopsána odpověď: za *nikým*. Tuto variantu napsalo 21 % chlapců. Může to svědčit o nefunkčnosti rodin, ze kterých chlapci pocházejí.

Graf 21: Vyjádření děvčat: vyhledávání rady

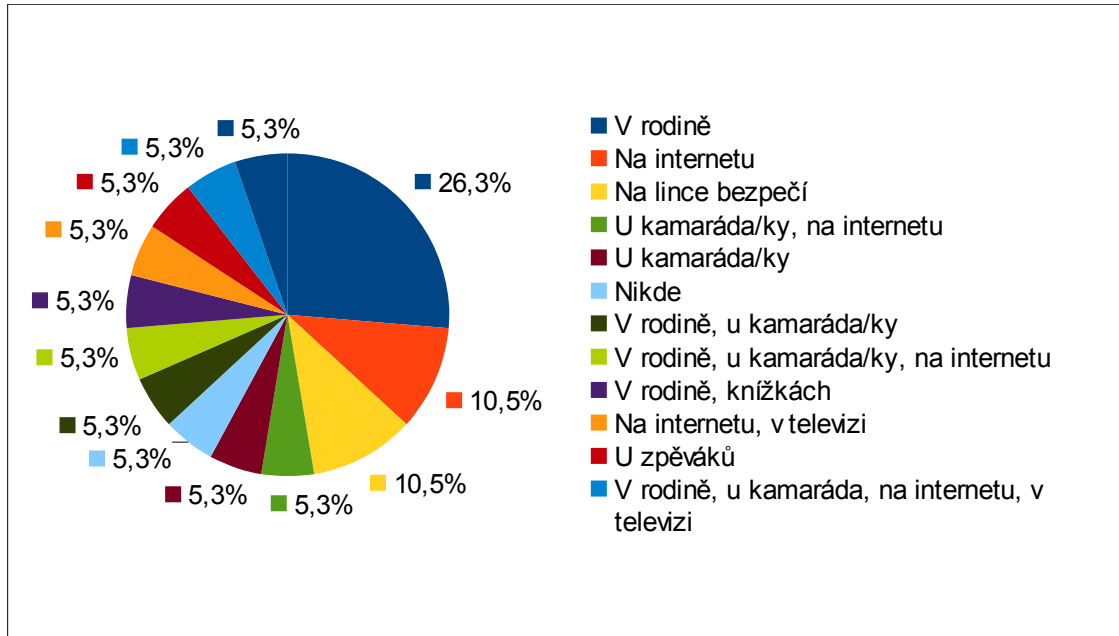
U dívek také převažovala první varianta, tedy 31,8 % dívek by si šlo pro radu za rodiči. Ostatní dívky volily různé kombinace z nabízených variant, přičemž v každé z odpovědí figurovali rodiče. U dívek se také objevily i dopsané odpovědi. 1 dívka by si šla pro radu navíc za sestrou a 1 za kamarádkou a psychologem – tato odpověď byla opravdu překvapením. Ve 14 letech je poměrně brzy na návštěvy u psychologa. Tato dívka by mohla mít vážné osobní problémy, se kterými se sama nedokáže vyrovnat.

Výsledky odpovědí této položky byly dosti překvapivé, neboť se autorka domnívala, že děti v tomto věku se se svými problémy obrací spíše na kamarády, než na rodiče. Výsledky šetření však ukazují opak.

Položka č. 24:

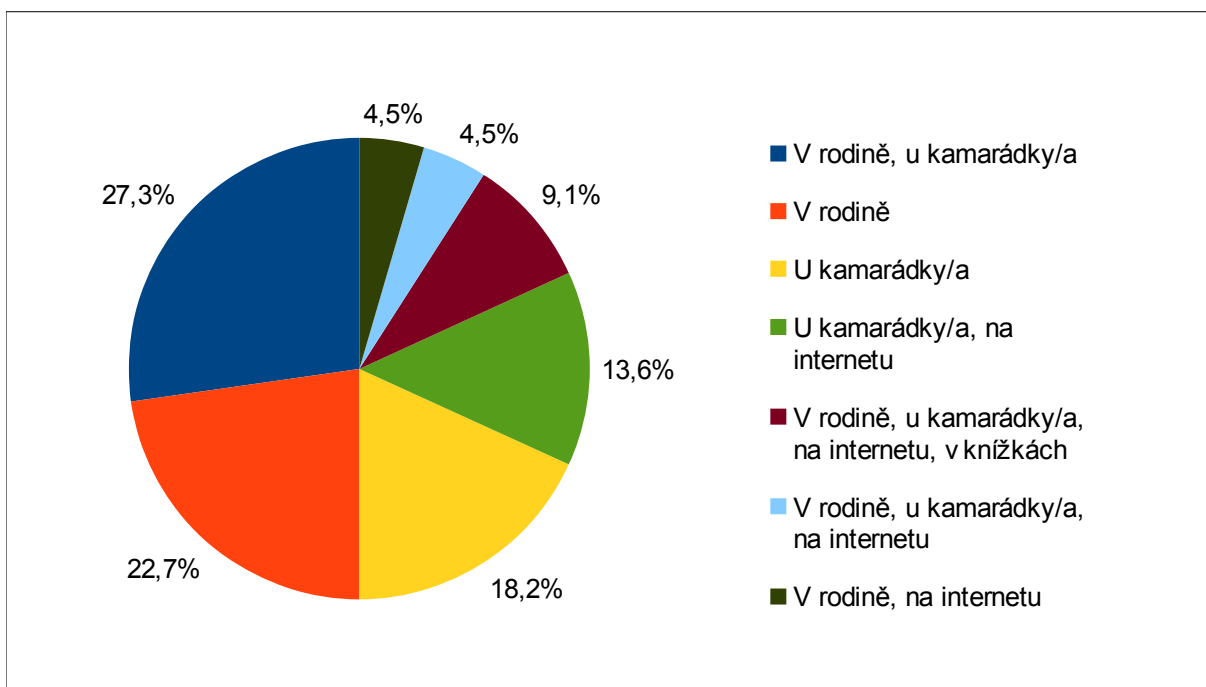
Kde nejčastěji hledáš odpovědi na intimní či nějak závažné otázky?

Stejně tak jako u předchozí položky měli respondenti na výběr z několika variant, které mohli kombinovat, nebo mohli dopsat svoji variantu.

Graf 22: Vyjádření chlapců: kde hledají odpovědi na intimní, závažné otázky

26,3 % chlapců opět uvedlo, že odpovědi na intimní či závažné otázky hledají pouze v rodině. Odpovědi zbylých chlapců byly opět kombinací několika nabízených variant, přičemž téměř v každé odpovědi figurovala rodina. Častou variantou byli kamarádi a internet. V odpovědích se však objevovali i knížky, televize, zpěváci. 10,5 % chlapců napsalo, že odpovědi hledají na lince bezpečí, což nám opět může signalizovat problém v rodině.

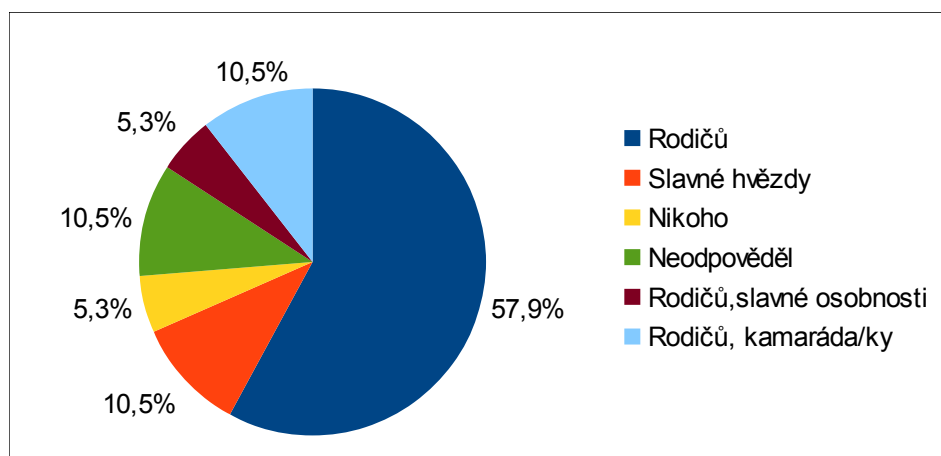
Graf 23: Vyjádření děvčat: kde hledají odpovědi na intimní, závažné otázky

Z děvčat uvedlo 22,7 %, že odpovědi na intimní či nějak závažné otázky hledají pouze v rodině. 18,2 % děvčat uvedlo, že odpovědi hledají pouze u kamarádky. Zbylá děvčata zakroužkovala různé kombinace z nabízených variant, s tím, že téměř v každé kombinaci se objevila „rodina“.

Výsledky této položky potvrdily výsledky té předešlé. Opět se ukázalo, že i když to tak nevypadá, tak se 14letí stále se svými problémy obrací nejčastěji na rodiče.

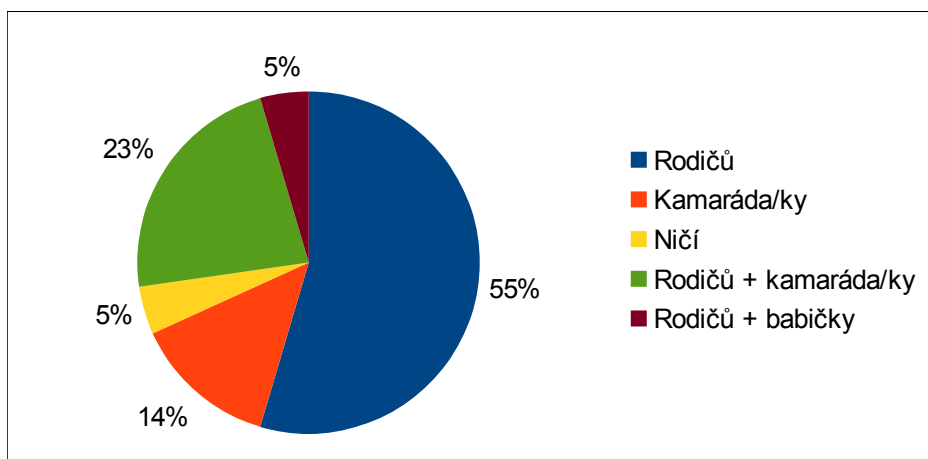
Položka č. 25:

Či názor tě ovlivní nejvíce?

Graf 24: Ovlivnitelnost, chlapci

Z grafu č. 24 je jasně vidět, že většina chlapců ovlivní názor rodičů. Další chlapci zvolili kombinaci 2 variant, kde opět vystupovali rodiče, takže teoreticky můžeme říci, že nejvíce chlapců se nechá ovlivnit tím, co jim říkají rodiče.

Graf 25: Ovlivnitelnost, děvčata

Na grafu č. 25 je vidět, že i děvčata se nejvíce nechají ovlivnit názorem rodičů. Když sečteme všechny varianty, které děvčata uvedla a ve kterých figurují rodiče, ukáže se, že dohromady až 82 % děvčat se nechá ovlivnit rodiči.

Položka č. 26:*Jak nejčastěji trávíš svůj volný čas?*

U této položky měli respondenti stejně jako u těch předešlých na výběr z více možností a mohli zakroužkovat více variant. Nabízené možnosti: na *surfováním po internetu, venku s kamarády, koukáním na TV, hraním PC her, učením, četbou, sportem či zájmovým kroužkem*. Pro přehlednost jsme u této položky odpovědi respondentů znázornili do tabulky.

Tabulka 1: Vyjádření chlapců, nejčastější využití volného času

Počet respondentů	Vybrané varianty
3	Hraním PC her
3	Surfováním po internetu, venku s kamarády, díváním se na TV, hraním PC her, sportem či jiným zájmovým kroužkem
2	Surfováním po internetu, venku s kamarády, díváním se na TV, hraním PC her
2	Surfováním po internetu, hraním PC her
2	Venku s kamarády, hraním PC her
1	Surfováním po internetu
1	Hraním PC her, sportem či jiným zájmovým kroužkem
1	Surfováním po internetu, venku s kamarády, hraním PC her
1	Surfováním po internetu, venku s kamarády, díváním se na TV, hraním PC her, četbou, sportem či jiným zájmovým kroužkem
1	Surfováním po internetu, venku s kamarády, díváním se na TV, sportem či jiným zájmovým kroužkem
1	Venku s kamarády, díváním se na TV, hraním PC her
1	Surfováním po internetu, venku s kamarády

Z odpovědí chlapců je zřejmé, že 3 chlapci tráví svůj volný pouze hraním PC her. Tato varianta se v kombinaci s dalšími objevovala nejčastěji. (Dohromady hraní PC her ve svém volném čase uvedli chlapci 16x). Pouze 1 chlapec uvedl, že kromě jiného si ve svém volném čase čte. Překvapivé je, že jen 6x se v odpovědích objevila varianta „sportem či jiným zájmovým kroužkem“.

Tabulka 2: Vyjádření děvčat, nejčastější využití volného času

Počet respondentů	Vybrané varianty
3	Venku s kamarády
2	Surfováním po internetu, venku s kamarády, díváním se na TV, četbou, sportem či jiným zájmovým kroužkem
2	Surfováním po internetu, četbou
2	Sportem či jiným zájmovým kroužkem
2	Četbou
2	Surfováním po internetu, venku s kamarády
1	Surfováním po internetu, venku s kamarády, četbou, sportem či jiným zájmovým kroužkem
1	Surfováním po internetu, venku s kamarády, sportem či jiným zájmovým kroužkem
1	Venku s kamarády, díváním se na TV, sportem či jiným zájmovým kroužkem
1	Surfováním po internetu
1	Surfováním po internetu, venku s kamarády, učením
1	Surfováním po internetu, díváním se na TV, učením, četbou
1	Učením
1	Venku s kamarády, díváním se na TV, učením, četbou
1	Surfováním po internetu, venku s kamarády, díváním se na TV

U děvčat je způsob trávení volného času trochu jiný. Jak můžeme vidět v tabulce, tak nejčastěji (13x) děvčata uváděla, že svůj volný čas tráví venku s kamarády, nejméně se objevovala varianta „učení“. Sportem či jiným zájmovým kroužkem tráví svůj volný čas pouze 5 (23 %) děvčat.

Z výsledků položky č. 26 se ukázalo, že volný čas dětí naprosto pohltit internet a jiné moderní technologie. Jak je psáno na začátku práce, tak volný čas dětí a jeho náplň může být příčinou poruchového jednání. Situace, kdy nejčastěji děti tráví volný čas surfváním na internetu či hraním PC her, není vůbec příznivá a vzhledem k tomu, že průzkum byl prováděn ve městě, kde je dle mínění autorky dostatečný výběr zájmových aktivit a dostatečný počet sportovních příležitostí, tak výsledky ani trochu neodpovídají předchozímu očekávání autorky průzkumu.

Výsledek, jenž plyne z této položky autorka práce považuje za klíčový, neboť nám pomohl odhalit, že jednou z nejhlavnějších příčin vzniku poruchového chování je kromě genetických a biologických dispozic také nedostatek volného času ze strany rodičů a nezájem dětí o volnočasové aktivity. Děti potom svůj volný čas tráví buď surfování po internetu či hraním PC her a nebo se pohybují s kamarády po venkově. Tím se zvyšuje pravděpodobnost vzniku poruchového chování.

11 Vyhodnocení hypotéz

H1: *Psychická šikana se u dětí na základních školách objevuje častěji než fyzická šikana.*

Data pro ověření této hypotézy vycházejí z položky č. 4 v dotazníku.

Položka č. 4: Je ve vaší třídě nějaký žák, který se k vám chová zle, agresivně?

- Podotázka: Jak se jeho chování projevuje? (Viz grafy 4, 5).

4 (21 %) chlapci vypověděli, že mají ve své třídě agresora, přičemž 75 % z nich uvedlo, že se jeho chování projevuje spíše fyzickým napadením spojeným s výsměchem.

U dívek je situace jiná. 8 (62 %) děvčat z 13 (59 %), které uvedly, že mají ve své třídě žáka, jenž se k ostatním chová agresivně, v dotazníku vyznačilo, že se jeho chování projevuje pomlouváním či výsměchem. 2 (15 %) dívky zakroužkovaly, že se jeho chování projevuje záměrným lhaním a intrikami a 3 (23 %) zvolily pomlouvání či výsměch souběžně s fyzickým napadením.

Kdybychom porovnali výsledky chlapců a dívek, tak by nám vyšlo, že u chlapců by se jednalo spíše o fyzické šikanování, zatímco u dívek by šlo o psychickou šikanu.

Když výsledky pro ověření či vyvrácení hypotézy zkompletujeme, vyjde nám, že 6 (35 %) z celkových 17 (100 %) respondentů (4 chlapci a 13 děvčat) ve svých odpovědích zvolilo variantu „fyzickým napadením“. Zatímco zbylých 11 (65 %) respondentů zvolilo pomlouvání či výsměch nebo záměrné lhaní a intriky. Vyšlo nám tedy, že u dětí na základních školách se objevuje spíše psychická šikana.

Hypotéza č. 1 byla verifikována. Je tomu tak pravděpodobně proto, že psychickou šikanu si v mnoha případech žáci ani neuvědomují. Posměšky a pomlouvání berou jako legraci, aniž by si uvědomili jaké následky tím mohou způsobit.

H2: *Na děti v tomto věku mají větší vliv kamarádi než rodina.*

Data pro ověření hypotézy č. 2 pochází z položek 23, 24 a 25.

Položka č. 23: Za kým bys šel/šla pro radu, pokud bys měl(a) nějaký problém?

Nejčastěji by si šly děti v tomto věku pro radu ke svým rodičům (viz grafy 20, 21).

Položka č. 24: Kde nejčastěji hledáš odpovědi na intimní či nějak závažné otázky?

Opět většina respondentů uvedla, že odpovědi hledá v rodině (viz grafy 22, 23).

Položka č. 25: Čí názor tě ovlivní nejvíce?

Nejčastěji respondenti uváděli, že nejvíce je ovlivní názor rodičů (viz grafy 24, 25).

Hypotéza č. 2 byla falzifikována. Výsledky průzkumu vyšli jinak, než jsme předpokládali. Z průzkumu vyšlo, že děti ve věku okolo 14 let se stále se svými problémy a starostmi obrací na rodiče. Naším předpokladem bylo, že děti v tomto věku ovlivní spíše kamarádi, než rodina. Domnívali jsme se to proto, že se děti v tomto věku chovají jinak, než tak, jací doopravdy jsou. Snaží se svým vystupováním okolí ukázat, že už jsou dospělí a nepotřebují, aby se o ně někdo staral. V jádru duše jsou však ještě dětmi, které hledají pomoc a útěchu stále ve své rodině.

H3: *Poruchami chování trpí častěji chlapci než dívky.*

K ověření této hypotézy nám poslouží opět položka č. 4.

Položka č. 4: Je ve vaší třídě nějaký žák, který se k vám chová zle, agresivně?

- **Podotázka:** Je to kluk, nebo holka? (Viz grafy 4, 5).

4 (21 %) chlapci, kteří odpověděli, že v jejich třídě je žák, jenž se k ostatním chová agresivně, zároveň za agresora označili, chlapce. 6 (46 %) děvčat uvedlo, že se jedná o dívku, 4 (31 %) děvčata uvedla, že se jedná o chlapce a 3 (23 %) dívky zakroužkovaly chlapce i dívku.

Z daných výsledků nám tedy vyplývá, že 8 (47 %) z celkových 17 (100 %) respondentů uvedlo, že míněným agresorem je chlapec, a 6 (35 %) respondentů uvedlo, že dívka. 3 (18 %) zbylí respondenti za agresora označili chlapce i dívku. Hypotéza dle výsledků naplnila očekávání.

Hypotéza č. 3 byla verifikována. Z výsledků průzkumu nám vyšlo, že poruchami chování trpí opravdu častěji chlapci než dívky. Domníváme se, že je to tím, že dívky jsou uspořádanější a klidnější a nemají tak velkou potřebu se předvádět, jako chlapci. Chlapci jsou už od přírody divočejší a proto jim dělá problém, chovat se stále dle norem a očekávání.

H4: *Děti v tomto věku tráví svůj volný čas častěji sportováním než využíváním moderních technologií.*

Podkladem pro ověření této hypotézy je položka č. 26.

Položka č. 26: Jak nejčastěji trávíš svůj volný čas? (Viz tabulky 1, 2).

V této otázce respondenti volili z více variant. Nejčastěji respondenti uváděli, že svůj volný čas tráví mimo jiné surfováním po internetu, venku s kamarády nebo hraním PC her. Pouze 11x se v odpovědích respondentů objevila varianta, že kromě jiného se ve svém volném čase zabývají sportováním či jinou zájmovou činností.

Výsledky jsou katastrofální i přesto, že dle autorky byl průzkum prováděn ve městě, kde je dostatek sportovních příležitostí a dostatečná nabídka jiných zájmových útvarů.

Hypotéza č. 4 byla falzifikována. Domníváme se, že příčinou toho, že děti ve svém volném čase nejčastěji sedí u počítače je nedostatek času na děti ze strany rodičů. Další příčinu shledáváme v nesprávném vedení dětí a celkovém životním stylu rodiny. Kdyby rodiče své děti už odmala vedli k nějaké sportovní nebo jiné zájmové činnosti, byl by výsledek určitě jiný.

Závěr

Předložená bakalářská práce se zabývala poruchami chování žáků na základní škole. Poruchy chování jsou bohužel v dnešní době dost aktuálním tématem nejen na základních školách. V mateřských školách se pedagogové mohou setkat především s ADHD, tedy s poruchou hyperaktivity spojenou s poruchou pozornosti. Na středních školách bývá častým jevem hlavně šikana. Doufáme tedy, že práce bude přínosem nejen pro studenty daného oboru, ale i pro pedagogy či širokou veřejnost.

Teoretická část BP se zabývala oborem etopedie, který je pro poruchy chování klíčový, dějinami etopedie a samozřejmě hlavními představiteli tohoto oboru. Dále jsme se v první části BP zaměřili na poruchy chování (definice, znaky, příčiny, klasifikace) a na jeden z nejnebezpečnějších patologických jevů – šikanu. Poslední kapitola obsahuje seznam klíčových poradenských zařízení, na které je možno se obrátit v případě problémových žáků. Abychom získali nové a přesné informace o této problematice, využili jsme možnosti zeptat se na toto téma přímo samotných žáků.

Cílem BP bylo charakterizovat danou problematiku a zjistit, jaké jsou příčiny poruchového chování u žáků na základních školách. Stanovený cíl jsme splnili pomocí analýzy odborné literatury a pomocí dotazníkového šetření.

Prostřednictvím dotazníkového průzkumu jsme se snažili zmapovat, zda poruchami chování trpí více chlapci nebo dívky, zda se na základních školách objevuje častěji fyzická nebo psychická šikana, zjistit, kým jsou žáci v jejich věku nejvíce ovlivňováni, jaké jsou hlavní příčiny poruchového chování a čím se tyto žáci ve svém volném čase nejvíce zabývají. Skupinu respondentů v tomto průzkumu tvořili žáci osmých tříd ze dvou základních škol na Litoměřicku. Jejich předpokládaný věk je tedy 14–15 let.

Informace, které jsme získali z výsledků dotazníkového šetření, nám ukázaly mimo jiné to, že častější formou je na základních školách psychická než fyzická šikana. Což můžou dokázat odpovědi 11 respondentů, získané z položky č. 4. Velmi překvapivým zjištěním byl výsledek hypotézy č. 2, jejíž tvrzením bylo, že na děti v tomto věku mají větší vliv kamarádi než rodina. Tato hypotéza byla díky celkem 3 položkám (položky č. 23, 24, 25) vyvrácena. Je to možná tím, že děti se v tomto věku stále hledají a chovají se jinak, než tak, jaké doopravdy jsou. A i když to mnozí z nich nepřiznají, stále potřebují rodinné teplo

a rodičovské pohlazení. Hypotéza č. 3 predikovala, že poruchami chování trpí častěji chlapci než dívky. Toto tvrzení potvrdily odpovědi získané z položky č. 4.

Poslední hypotéza pojednávala o volném čase dětí. Předpokladem této hypotézy bylo, že děti v tomto věku tráví svůj volný čas častěji sportováním než využíváním moderních technologií. Výsledky průzkumu však dokazují opak. Jen málo respondentů uvedlo, že svůj čas věnují více sportování. Tato informace byla šokující i pro samotnou autorku práce, neboť se domnívala, že pokud mají děti v okolí svého bydliště dostatečný počet nabízených volnočasových aktivit a možnost využívat sportovní areál, tak je to k nějaké sportovní činnosti donutí. Bohužel tomu tak není.

Myslíme si, že hlavní chybou v tomto ohledu je nesprávné vedení rodičů. Dostáváme se ke skutečnosti, kterou jsme zmínili již v úvodu BP. Na děti v dnešní době není dostatek času a i přes poměrně velkou nabídku volnočasových aktivit děti tráví svůj volný čas doma u počítače, nebo se bezúčelně pohybují se svými kamarády po okolí. Výsledek této hypotézy je zároveň klíčový pro cíl bakalářské práce, kterým bylo zjistit příčiny poruch chování u žáků na základních školách. Autorka práce se domnívá, že hlavní příčinou poruchového chování u těchto žáků je kromě biologických a genetických předpokladů nedostatek volného času na děti ze strany rodičů a nezájem dětí o nabízené volnočasové aktivity, což nás opět vrací k rodičům, kteří pravděpodobně u dětí nevyvíjeli nebo dostatečně nepodporovali kladný vztah ke sportu či zájem o činnost, která by děti bavila.

Návrh opatření

Za hlavní prostředek, vedoucí ke zkvalitnění využití volného času u žáků na základních školách shledáváme **propojení volnočasových center či sportovních areálů se základními školami** v daných městech, čímž by se nenásilně zvýšila informovanost žáků i rodičů o nabídkách volnočasových aktivit v okolí. Hlavním prostředkem informování by mohly být např. různé letáky, které by měly za úkol propagaci zmiňovaných volnočasových aktivit v nejbližším okolí či nabídku různých soustředění, rekreačních pobytů nebo přihlášek do různých sportovních či jinak orientovaných kroužků. Pro rodiče by bylo výhodné, že nemusí zvlášť obíhat dané zařízení pro získání bližších informací (ty by jim poskytla škola), a děti by díky letákům či brožurám měly stále na očích aktivity, kterým by se mohly věnovat. Mohlo by zároveň docházet i ke kolektivnímu ovlivňování žáků a tím i k prohloubení či zkvalitnění vzájemných vztahů mezi žáky ve třídě.

Dalším opatřením, jež by mohlo určitým způsobem přispět ke zlepšení využití volného času u dětí, by mohl být **zákaz využívání moderních technologií na školách**. Mohlo by se to provést např. tak, že by žáci své chytré telefony či jiné elektronické zařízení po příchodu do školy odevzdávali na školní vrátnici a poté si je tam opět vyzvedávali. Zamezilo by to vzájemnému seznamování se s různými PC hrami nebo dalšími možnostmi, které žáci na internetu mají a také se domníváme, že by to snížilo počet případů tzv. ekonomické šikany (viz str. 29), kterou způsobují mimo jiné právě ekonomické rozdíly mezi dětmi (značkové oblečení, chytré telefony ad.) Uvědomujeme si však, že toto téma je poněkud diskutabilní, neboť již dnes se na některých školách zavádí využívání moderních technologií při výuce. Dalším mínusem tohoto opatření by mohla být určitě stížnost rodičů, že nemají možnost být se svými dětmi ve spojení. To by však mohlo být určitým způsobem řešitelné.

Dále bychom rádi uvedli návrh opatření, který by se dotýkal šikany. Šikana se objevuje na všech školách. Někde se projevuje více, někde méně. **Domníváme se, že by se do školního vzdělávacího programu měly přidat alespoň 2 hodiny týdně, které by měly být prostředkem pro zkvalitnění vzájemných vztahů ve školní třídě.** Náplní hodiny by měly být různé hry, zaměřené na důvěru a vztahy mezi jednotlivými žáky. Nenásilnou formou by v těchto hodinách mohla probíhat i primární prevence šikany. Dále by bylo vhodné, kdyby se v tomto časovém úseku pedagogové zaměřili na žáky, o kterých se domnívají, že by se mohli stát obětmi šikany a měli by se je snažit před ostatními nějakým

způsobem zviditelnit, ukázat ostatním jejich lepší stránku. Např. vymyslet pro žáky takové hry, ve kterých by tito tzv. obětní beránci ukázali své schopnosti.

Pro zjištění, kteří žáci patří ve třídě mezi méně oblíbené, lze využít například sociometrické dotazníky, které nám pomohou shromáždit informace o typech žáků ve třídě z hlediska emocionálních vazeb sympatie či antipatie (Navrátil, aj. 2011, s. 101). Žáci jednoduše a hravou formou prozradí informace o vzájemných vztazích ve třídě a učitelům usnadní práci.

Seznam použitých zdrojů

- BENDL, S., 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství. ISBN 80-86642-08-9.
- GAVORA, P., 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-185-0.
- KNOTOVÁ, D., aj., 2014. *Školní poradenství*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-45-02.
- MARTÍNEK, Z., 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2310-5.
- MATĚJČEK, Z., 1986. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: Avicenum.
- MICHALOVÁ, Z., 2001. *Specifické poruchy učení na druhém stupni ZŠ a na školách středních*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Tobiáš. ISBN 80-7311-000-8.
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2004. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č.j. 28 275/2000-22 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2004 [25. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-sikanovani>
- NAVRÁTIL, S., MATTIOLI, J., 2011. *Problémové chování dětí a mládeže: Jak mu předcházet, jak ho eliminovat*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3672-3.
- PIPEKOVÁ, J., 2010. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. přepracované a rozšířené vyd. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-198-0.
- POKORNÁ, V., 2001. *Teorie a náprava vývojových poruch učení*. 3. rozšířené a opravené vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-570-9.
- PROCHÁZKA, R., ŠMAHAJ, J., KOLAŘÍK, M., LEČBYCH, M., 2014. *Teorie a praxe poradenské psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4451-3.
- ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, J., 2010. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2991-6.
- SLOMEK, Z., 2010. *Etopedie*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. ISBN 978-80-86723-84-6.
- TRAIN, A., 1997. *Specifické poruchy chování a pozornosti*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-131-2.

TRAIN, A., 2000. *Nejčastější poruchy chování dětí: Jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-503-2.

ÚSTAV ZDRAVOTNICKÝCH INFORMACÍ A STATISTIKY ČESKÉ REPUBLIKY, 2014. Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů MKN-10 Tabelární část. In: *Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky* [online]. Aktualizovaná 2. verze 1. 4. 2014 [vid. 10. 1. 2015]. ISBN 978-80-904259-0-3. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/zpravy/upravena-verze-mkn-10>

VÁGNEROVÁ, K., aj., 2009. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-611-7.

VÁGNEROVÁ, M., 2002. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Dotisk 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0181-8.

VÁGNEROVÁ, M., 2005. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum. ISBN 80-246-1074-4.

VITÁSKOVÁ, K., 2005. *Etopedie – Vybrané okruhy z etopedické problematiky*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě – Pedagogická fakulta. ISBN 80-7368-123-4.

VOJTOVÁ, V., 2008. *Úvod do etopedie*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-166-9.

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Dotazník (viz text na s. 39)

Příloha č. 1: Dotazník

Dobrý den, jmenuji se Jiřina Vojířová a již 3. rokem jsem studentkou Technické univerzity v Liberci. Chtěla jsem Vás poprosit o vyplnění tohoto dotazníku, který se týká problematiky poruch chování a šikany. Mohu Vám zaručit, že dotazník je zcela anonymní a že Vámi poskytnuté informace budou použity výhradně jen v mé bakalářské práci. Dovoluji si Vás ještě požádat o co nejpřesnější a pravdivé odpovědi.

Jak vyplnit dotazník? Jednoduše zakroužkujte Vámi vybranou odpověď. V případě otevřené otázky údaje prosím vypište.

Za čas, který jste věnovali vyplňováním dotazníku Vám mnohokrát děkuji.

1. Jaké je tvé pohlaví? **KLUK - HOLKA**
2. Chodíš rád(a) do školy? **ANO – NE**
3. Máš ve třídě nějakého kamaráda/kamarádku? **ANO – NE**
4. Je ve vaší třídě nějaký žák, který se k vám chová zle, agresivně? **ANO – NE**

4a Jak se jeho chování projevuje?

Záměrným lhaním a intrikami

Pomlouváním či výsměchem

Fyzickým napadením

4b Je to kluk, nebo holka?

KLUK - HOLKA

4c Snažíš se s ním/ní normálně bavit, nebo se ho/jí raději nevšímáš?

Snažím se s ním/ní bavit

Raději se ho/jí nevšímám

5. Je ve vaší třídě někdo, kdo o všem rozhoduje a koho všichni poslouchají? **ANO – NE**

5a Pokud ano, je to kluk, nebo holka?

KLUK – HOLKA

6. Všiml(a) jsi si, že by se někdo z vaší třídy choval k učitelům drze? **ANO – NE**

7. Jak učitelé řeší drzé či hrubé chování žáků?

Poznámkou

Domluvou

Úkolem navíc

Jinak (dopiš prosím jak)

8. Myslíš, že si za drzé a nevhodné chování žáci zaslouží trest? ANO – NE

9. Měl či bude mít někdo od vás ze třídy 2 nebo dokonce 3 z chování? ANO – NE

9a Pokud ano, víš za co? (Vypiš prosím)

10. Napadlo tě, že by žák, který se chová nevhodně, drze nebo dokonce agresivně mohl být nemocný? ANO – NE

11. Byl(a) jsi někdy za školou? ANO – NE

12. Napil(a) jsi se někdy alkoholu? ANO – NE

13. Kouříš? ANO – NE

14. Víš, co je to šikana? ANO – NE

14a Pokud ano, vysvětli mi prosím toto slovo

.....

15. Ublížil ti někdo někdy ve škole? ANO – NE

16. Řekl jsi o tom někomu? ANO – NE

17. Byl u toho někdo, viděl to někdo? ANO – NE

18. Víš o někom, komu někdo záměrně ubližuje? (Bitím, posmíváním, vyhrožováním atd.) ANO – NE

19. Snažil(a) jsi se někdy pomoci někomu, komu bylo takto ubližováno? ANO – NE

20. Pokud jsi už někomu pomohl(a), napiš prosím jak

.....

21. Znáš někoho, kdo záměrně ubližuje druhým? ANO – NE

22. Myslíš, že je správné o tom někomu říct? ANO – NE

23. Za kým by jsi šel/šla pro radu, pokud bys měl(a) nějaký problém?

Za mámou/tátou

Za kamarádkou/kamarádem

Za učitelem

Za někým jiným (napiš prosím)

24. Kde nejčastěji hledáš odpovědi na intimní či nějak závažné otázky?

V rodině

U kamarádky

Na internetu

V televizi

V knížkách

Jinde (napíš prosím kde)

25. Čí názor tě ovlivní nejvíce?

Mamky/táty

Kamarádky/kamaráda

Slavné hvězdy (z televize, internetu)

Někoho jiného (napíš prosím)

26. Jak nejčastěji trávíš svůj volný čas?

Na internetu

Venku s kamarády

Koukáním na televizi

Hraním počítačových her

Učením

Četbou

Sportem nebo jiným zájmovým kroužkem

Tímto Vám ještě jednou mnohokrát děkuji za Váš čas a za Vaši upřímnost při vyplňování. Jako malou odměnu a poděkování prosím přijměte bonbonek, který dostanete spolu s dotazníkem.